

UNIVERSITATEA „REGELE FERDINAND I.” DIN CLUJ
FACULTATEA DE MEDICINĂ ȘI FARMACIE

No. 650.

LUCRAREA DIN INSTITUTUL DE ISTORIA MEDICINEI, FARMACIEI
ȘI DE FOLKLOR MEDICAL.

Fondator :

Director :

Prof. Dr. Iules Guiart.

Prof. agr. Dr. V. Bologa.

TEZĂ No. 39 LUCRATĂ ÎN INSTITUT.

DATE NOUĂ
DESPRE
EPIDEMIA DE CIUMĂ DIN 1742-43
ÎN ARDEAL

30 DEC 1968

T E Z Ă

PENTRU

DOCTORAT ÎN MEDICINĂ ȘI CHIRURGIE

PREZENTATĂ ȘI SUSȚINUTĂ ÎN ZIUA DE 30 MARTIE 1933

DE

JANCSÓ BÉLA

20 AUG 1979

D

INST. MED. FARM. T.G. MUREȘ
Biol. Centrală Cluj
/195
L.olt. sz. 22-134

TIPOGRAFIA „GRAFIC RECORD”
CLUJ, STR. UNIVERSITĂȚII 8.

E

UNIVERSITATEA „REGELE FERDINAND I.“ DIN CLUJ
FACULTATEA DE MEDICINĂ ȘI FARMACIE

Decan : D-nul Prof. Dr. GH. MARTINESCU.

Profesori :

Clinica stomatologică agr.	Prof. Dr. <i>Aleman I.</i>
Istoria medicinei agr.	„ „ <i>Bologa V.</i>
Bacteriologie	„ „ <i>Baroni V.</i>
Patologia generală și experimentală	„ „ <i>Botez A. M.</i>
Istologia și embriologia umană	„ „ <i>Drăgoiu I.</i>
Clinica infantilă	„ „ <i>Gane T.</i>
„ ginecologică și obstetricală	„ „ <i>Grigoriu Cr.</i>
Semiologie medicală	„ „ <i>Goia I.</i>
Clinica medicală	„ „ <i>Hațieganu I.</i>
„ chirurgicală } Medicina operatoare }	„ „ <i>Iacobovici I.</i>
Farmacologia și farmacognozie	„ „ <i>Martinescu Gh.</i>
Clinica oftalmologică	„ „ <i>Michail D.</i>
„ neurologică	„ „ <i>Minea I.</i>
Medicina legală agr.	„ „ <i>M. Kernbach.</i>
Igienă și igienă socială	„ „ <i>Moldovan I.</i>
Radiologia medicală	„ „ <i>Negru D.</i>
Fiziologia umană supl.	Docent <i>Popoviciu</i>
Farmacia chimică și galenică	Prof. Dr. <i>Pamfil Gh.</i>
Anatomia descriptivă și topografică	„ „ <i>Papilian V.</i>
Clinica oto-rino-laringologică	„ „ <i>Predescu-Rion I.</i>
Balneologie (agr.)	„ „ <i>Sturza M.</i>
Clinica dermato-venerică	„ „ <i>Tătaru C.</i>
Clinica urologică	„ „ <i>Țeposu Emil</i>
Chimia biologică	„ „ <i>Thomas P.</i>
Clinica psihiatrică	„ „ <i>Urechia C.</i>
Anatomia patologică	„ „ <i>Vasiliiu T.</i>

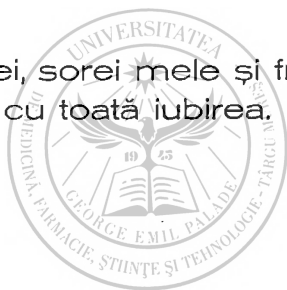
JURIUL DE PROMOȚIUNE

Președinte : D-l Prof. Dr. *V. Bologa*

Membri : { D-l Prof. Dr. *I. Hațieganu*
 „ „ „ *I. Iacobovici*
 „ „ „ *I. Goia*
 „ „ „ *I. Moldovan*

Supleant : Docent *Dr. T. Popovici*

Părinților mei, sorii mele și fratelui meu
cu toată iubirea.

Prefață.

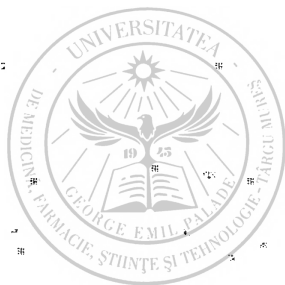
Teza aceasta este numai un fragment mic din complexul istoriei medicinei ardelenе, care în mare parte nu este încă studiată și care are menirea de a servi cu date prețioase atât din punct de vedere al medicinei generale, cât și din punct de vedere al istoriei culturii, al sociologiei și al psihologiei masselor.

Dar lucrarea presentă totuși indică oarecum că ce bogată materie nestudiată stă la dispoziția cercetătorilor de mai târziu. Dacă teza aceasta ar putea da impulsione unora: afară de scopul său de a informa, a atins și un al doilea scop.

Înainte de toate nu pot omite ca să exprim mulțumirile mele recunoscutoare D.-lui Profesor Dr. V. Bologa. Domnia Sa prin prelegerile sale erudite a deșteptat interesarea mea față de aceste chestiuni și a binevoit a-mă îndrepta și a-mi ajuta cu sfaturile Sale la elaborarea tezei mele. Deasemenea mulțumesc Domniei Sale, că a binevoit a accepta prezidiul juriului.

La adunarea materiei ajutătorul meu principal a fost dl. archivar Ludovic Kelemen, care mi-a ajutat cu bunăvoința, care nu cunoaște oboseală, împărțându-mă din cunoștința vastă de istoria culturii a D.-Sale. Pentru toate acestea numai-o slabă recompensă este mulțumirea mea recunoscutoare. Deasemenea mi-au sprijinit și D. subdirector Anton Valentiny și D. I. Prodan archivarul orașului Cluj. În fine sunt recunoscutor prietenului meu D. Geza Fogarasi pentru traducerea textului arhaic care — cred — că cu toate greutatețile sale, a reușit bine.

În acest loc exprim mulțumirile mele pentru oboselile D.-lor Profesori, membri ai juriului. Să binevoiască a primi atât Domniile Lor, cât și ceilalți Domni Profesori ai mei: măestrrii mei științifici, mulțumurile și recunostințele sincere ale discipolului.

CIUMA ÎN ARDEAL.

Pe teritoriul Ardealului după mărturisirea documentelor istorice ciuma a cauzat epidemii începând din vechime. Dela sec. XV. până la începutul secolului XIX. ea apare la intervale mai lungi, sau mai scurte, cu exacerbațiuni mai mici, sau mai mari după epidemii sau în cazuri sporadice.

Profesorul univ. Dr. Rigler Gusztáv, decedat de curând, în volumul II. pag. 111—113 ale operei sale : „Közegészség-tan és a fertőző betegségek“ se ocupă și cu istoria ciumei. Dintre datele înșirate de el următoarele se referă la Ardeal. Epidemii de ciumă s'au înregistrat pe teritoriul Ardealului în anii : 1456—57, 1486, 1506—1510, 1529—1531 (Sibiu), 1552—1555 (în județele Brașov, Sibiu și Ciuc, în Brașov a rămas până la 1577), 1585 la Alba-Iulia, la Sibiu și la Târgu-Mureș, 1602 la Alba-Iulia, 1603 la Lugos, 1620—23 la Cluj și Târgu-Mureș, în jud. Ciuc, 1633—34 la Cluj și Tg.-Mureș, 1644 lângă Cluj, 1645—47 la Cluj, Sighișoara, Tg.-Mureș, și Brașov și până la 1679 în ținutul Sălajului aflăm epidemii de ciumă cu diferite intenzități. Războiul între partizanii Habsburgilor și ai lui Francisc Rákóczy II. a fost urmat și pe teritoriul Ardealului de ciumă. Intre ani 1707—11 ciuma a făcut ravagii în județele Alba de Jos, Târnava, Odorheiu, Ghiurghiu, Sibiu, Cluj, Solnoc și Dobâcă și mai ales în orașele Mediaș și Sighișoara. În anul 1719 epidemia a fost în toiu în valea Mureșului, în toate județe săcuesti în județele Brașov, Sălaj și Sătmar și în orașele Dej și Cluj.

Ravagiile cu proporțiunile cele mai mari le-a cauzat epidemia importată din regiunea Belgradului și a Dunării prin războiul cu turci din anul 1737, care din ținuturile Brașovului și ale Făgărașului s'a întins pe întregul teritoriu al

Ungariei de atunci. (48,354 bolnavi, 41,722 cazuri de moarte și 6632 vindecări.)

În anul 1741 nu s'a observat în proporții mai mari decât în județele Gömör și Pest, ca apoi cu anul următor (1742) să reverse asupra Maramureșului, Bihorului, Ardealului, Szabolcs-ului, Sălajului, Sătmarului, Abauj-ului, Sáros-ului, și Zemplén-ului. În 1743 încă multe cazuri s'au înregistrat în Bihor, Nográd, Szabolcs și Ugocia. După aceasta însă până la 1755 nu se mai arată decât ici-colea. Lucrarea prezentă se ocupă cu această ultimă epidemie din anii 1742—1744 care s'a întins pe teritorii mari, sau mai bine zis în ea se publică niște date noi referitoare la această epidemie de ciumă.

După epidemia aceasta, ciuma nu s'a mai ivit pe teritoriul Ardealului decât sporadic. La 1755 a apărut în institutul de carantină din Timiș iar la 1756 se prezintă la Brașov ca epidemie (6677 bolnavi, 4303 morți). În anul 1762 o aflăm în j. Torontal, în 1813 la Brașov iar cazurile ultime s'au înregistrat cam pe la 1828 când femeia unui meseriaș, care s'a întors din București la Tg.-Mureș a importat-o la Brașov, unde s'a produs o epidemie în proporții mici cu 17 victime.

Doi scriitori cari amintesc despre ciuma din 1742—1744.

În memoriile lui Rettegi György (publicarea lui Torma Károly „Hazánk“ 1884 I. pag. 142.) aflăm date referitoare la ciuma din 1742.

„Dupăce și eu m'am vindecat din friguri s'a ivit o plăcută (mare) și bună viață ostășească în patria aceasta, fiindcă luptând francezul contra stăpânii noastre, s'au organizat multe noi regimente și batalioane atât în Ardeal cât și în Ungaria și fiindcă atunci am avut intenția, ca să mă reintorc în colegiu pentru a studia, *dar ciuma dominantă în țară nu m'a lăsat*, am gândit mult cum aș putea deveni ostaș cu o puținică soldă...“ etc.

O amintire mai largă o conțin verșurile distinsului scriitor de memorii, Br. Apor Péter scrise despre istoria epocii

sale (fragmentul referitor la 1712—23, 1734—38 și 1742—1743) și cari nu sunt altceva decât versificarea operei sale scrise în proză: „Synopsis mutationum notabiliorum aetate mea in Transylvania et progressus vitae meae.“

O parte a versurilor cari cântă istoria anului 1742 se referă la ciumă.

„Dar dincolo de apa Mureșului se începe ciuma și face cruzimi acolo. Văzând aceasta, poporul s'a împrăștiat, la 10 Octomvrie am eșit din Sibiu.“

„Dar s'a ordonat ca ei să se adune iarăși, la 15 Noemvrie să fie la Sibiu, dar n'au putut să vină la ziua scrisă, fiindcă le-a fost frică de marea ciuma.“

„Comesul regal al scaunului de Arieș, Orbán Elek a murit în Iulie.“

„A fost un maghiar drept și sincer, în societate aleasă a avut un humor bun.“

„La 5 Noemvrie a nins foarte mult, dar în regiunea Sibiului totuși tuna mult, ciuma s'a întins în așa măsură că o sută de sate lângă Cluj au fost închise.“

„Acela asupra cărui ciuma cădea, în șase, zece ceasuri devenea prada morții. În casa în care odată pătruns, aducea sfârșitul familiei întregi.“

(Monumenta Hungariae Historica. Magyar történelmi emlékek. Br. Apor Péter verses művei és levelei 1676—1752. Budapest, 1903.) (Dr. Szádeczky Lajos szerkesztése. Vol. I. pag. 329.)

Datele culese de mine asupra acestei epidemii le public mai jos așa fel, ca să corespundă după puțină cronologiei întinderii epidemiei și în acelaș timp să arate mărimea și direcțiunea întinderii teritoriale a ei.

În acest scop datele descriptive ele părții principale le public după județe și după cronologia și direcția întinderii epidemiei.

Un capitol special al acestei părți îl formează ciuma de atunci din Cluj cu o descriere amănunțită, care nu era cunoscută până acum și cu mai multe date mărunte.

Am găsit nimerit de a publica într'un capitol mai mic

datele, cari ne indică caracteristic mizeria economică și starea socială a teritoriilor lovite de ciumă precum și spihoza creată de epidemie, din care au izvorit suferinți și barbarii grozave. În sfârșit ca o încheiere public decretul adus de „Commissio Sanitatis“ din Sibiu după încetarea epidemiei la 1 Ianuarie 1744, care decretează contumacia graniței de sud ca să nu se mai importe epidemia din aceasta parte.

Progresul ciumei după județe.

1. Județul Sătmar.

Bagossy Bertalan (Szatmár vármegye, Vol. I. pag. 495 Cap. Szatmárvármegye története) scrie următoarele :

„In ultimii ani ai domniei lui Carol III. ciurma a decimat populația județului. Știința medicală de atunci a fost cu totul neputincioasă față de ea. Ca nu leac sigur guvernul a trimis județului rețeta a două mijloace de fumigație, unul pentru a desinfecța locuințele, altul pentru a desinfecța carantinele și mărfurile comerciale. Primul a fost un amestec al salpetrului, sulfului, cearei roșii și al stîraxului. In celelalt pe lângă lemnul și sămânțele jneapănului și frunzele dafinului, tămâe și sulfa a avut ol cornul țapului și copita calului.

Atât bine totuși aflăm în normele aduse, că s'a interzis riguros contactul cu bolnavi și înhumarea morților s'a încredințat oamenilor autorităților. Dar comisarul regal, Károlyi Sándor a stăruit fără efect pentru respectarea generală a prescripțiilor, fiindcă poporul încult *nu a putut fi* constrâns să fie precaut și să încredințeze streinilor bolnavii și morții. Pentru aceasta guvernul a muștrat aspru județul, zicând că prin credința sa oarbă în predestinația calvinistă poporul își cauzează propriul său sfârșit. De altfel și-a și ispășit această credință. In acest timp boala era răspândită încă numai sporadic. Dar în 1742 a cauzat ravagii atât de grozave, că sate întregi s'au despopulat“.

Cea mai mare parte a datelor referitoare la această epidemie de ciumă o servește archiva bogată a Asociației Muzeului Ardelean prin scrisorile ei contemporane. Datele referitoare la județul Sătmar le aflăm în scrisorile contelui széki

Teleki Adam, pe cari le-a schimbat cu administratorii moșiilor sale din Sătmar. Din înșirarea cronologică a acestor scrisori se poate deduce în linii generale atât progresul și întinderea epidemiei, cât și data încelării ei.

Se poate spune, că aici epidemia s'a ivit deja la începutul anului 1742, fiindcă scrisoarea de mai jos ne povestește încetarea epidemiei din satul Börvély.

Scrisoarea lui Rettegi Mihály adresată contelui Teleki Ádám de Szék (4—IV. 1742.)

„ Cum Majestatea Sa Sfânta, Dumnezeu, a iertat din mila și grația Lui nesfârșită, pe sărmanii oameni din Börvély și le-a sistat Sentința Sa de ciumă și bolnavii au implinit timpul contumației die 30 praeter lapsi Mensis Martii, au fost eliberați de carantină de Excelența Sa domnul conte-general.”

Scrisoarea contului Teleki Ádám adresată lui Rettegi Mihály din Börvély (j. Sătmar). Datată la 25—IV. 1742 la Sibiu.

„E adevărat, că scrisoarea D-tale am primit-o cu poșta precedentă, cu mare bucurie am cetit eliberarea Börvélyului de sub pedeapsa lui Dumnezeu.”

Tot el scrie din Sibiu lui Rettegi Mihály (21—IV. 1742).

„Am primit cu drag scrisoarea D-tale, mă bucur din toată inima, că Majestatea Sfântă a lui Dumnezeu a eliberat moșia mea din Börvély care s'a aflat deja de mult în ocluziune, Dumnezeu cu milă să aibă grijă și pe mai departe de ea.”

Scrisoarea lui Erdődi Antal adresată contelui Teleki Ádám la Börvély. (Satu-Mare, la 16. Aug. 1742.)

„contumacia care a fost declarată 11 praetar lapsi Mensis Iulii.”

Scrisoarea lui Rettegi Mihály adresată contelui Teleki Ádám, la Kendi-Lóna. (Börvély la 27 Sept. 1741.)

„La Vállaj oamenii mor des, eri au fost 4 decese, cu milă să înceteze Dumnezeu biciuirea Lui.”

Scrisoarea lui Rettegi Mihály adresată contelui Teleki Ádám, la Sibiu. (Börvély la 7 Oct. 1742.)

„In ziua de ieri am primit și înștiințarea lui Tettyé László, voevodul din Sikálló prin intermedierea Dlui Kereskényi János care scrie, că și asupra lor a ajuns deja sentința Atotputernicului (în text: Majestații Lui) și locuitorii de acolo sunt atât de necăjiți, că nici nu se mai gândesc la fructele pe cari Atotputernicul (în text: Majestatea Lui) le-a dat în viile lor, vitele și-le risipesc, el, sârmanul ar respecta restricțiunea, dar în împrejurările acelea nu se respectă vorba lui” — — — — —

„Despre (comuna) Apa nu știu nimic sigur, probabil că decesele au încetat acolo, dar fiindcă în localitățile din vecinătatea ei ciuma e încă în toiu, nu se poate ajunge acolo în nici un chip, nu se poate spera eliberarea aceluși ținut, nu numai până la culesul viilor dar nici chiar până la Crăciun, fiindcă toate localitățile de dincolo de Crasna au fost puse sub carantină, dar Seorsin nu este sub contumacie...”

„In unele localități numai acuma au început decesele și până când nu ia sfârșit mortalitatea, acel ținut va fi sub contumacie și nu vom avea nici o posibilitate de-a merge acolo pentru culesul viilor și am scris și d-lui subadministrator (viceispány) dacă nu ar fi vre'o modalitate pentru a merge acolo (?), dar nici d.-ul subadministrator (viceispány) nu poate ajuta, fiindcă ciuma s'a întins peste tot până la Crasna și n'a aflat nici o modalitate pentru a merge acolo, nu merge nimeni acolo din plasa aceasta de Nyir pentru a culege via” — — — — —

„Și aici în plasa de Nyir s'a întins mult infecțiunea și (comuna) Irint s'a închis în această săptămână. In (comuna)

Vállaj, au încetat deja 80 de vieți, în unele zile sunt chiar 5 și 6 decese. În săptămâna trecută au murit atât socrul cât și soacra d-lui Munkácsi, el însuși are acuma antrax și umblă cu el, dacă mai târziu nu trebuie să zacă. Mor oamenii foarte des și la Mátolcs, tot așa la N.-Sikálló și la Kis-Sikálló și la Busák, muriau oamenii cu grămadă și la Apa, dintre satele aparținătoare moșiei din Börvély a Ilustrității Voastre."

Scrisoarea lui Rettegi Mihály adresată contelui Teleki Adam la Igenpataka. (Börvély, la 20. Dec. 1742.)

"....încetând dela un timp decesele la Apa din mila Apotputernicului (în text: Majestății Sfinte a lui D.-zeu) se poate îngriji mai bine de podgorii decât la Sikálló, unde acuma mor oamenii în cea mai mare măsură.

Din viile dela Apa s'a putut spera mai mult vin (majorság bor) dar ei (oamenii din Apa) au fost carantinați încă în Iunie, au fost opriți dela deal și viile (majorság szőlő) rămânând cu un singur săpat, au fost inecate de buruiană."

— — — — —
— — — — —

"În unele locuri molima a început să înceteze, în altele se întinde și acuma, a fost pus sub carantină în săptămâna aceasta și Mezöterem, dl. perceptor Budda Gábor a fost constrâns să iasă de acolo. Am auzit vestea, că Debreczen a fost iarăși pus sub carantină; în acest respectabil și Nobil Județ au mai rămas numai câteva localități sănătoase, în plasa dela Someș nici o localitate n'a rămas sănătoasă, Tompa, Nagy și Kis Ar au fost recent carantinate...."

Scrisoarea contelui Teleki Adam adresată lui Rettegi Mihály iunior la Börvély. (Igenpataka, la 25. Dec. 1742.)

"....încetând deja ciuma la Apa și în jurul său, viile trebuie să fie bine cultivate la timp.... etc."

— — — — —

„Instiintați-mă, unde încetează și încotro se întinde ciuma și că la Debreczen și în alte localități cum începe și cum încetează....”

Scrisoarea lui Rettegi Mihály adresată contelui Teleki Ádám la Igenpataka. (Börvély, la 5. Ian. 1743.)

„....Numai cu tristeță pot să Vă onorez Ilustritatea Voastră și asupra Kálmándului cade deja bănuială deși nu s'a închis încă întreaga localitate, dar patru case sunt închise, au murit până acum cam 7 inși, dintre cari trei au murit de ciură adevărată, se poate crede că tot așa și ceilalți, dar la ei nu s'au văzut bubonii; și la Mérk e închisă o casă, cum spun sătenii a murit acolo un copil de buboni și un altul a avut buboni, dar acela s'a vindecat, a murit dintre țigani de acolo o țigancă, dar ei au fost imediat alungați din sat și nu li-se mai admite reîntoarcerea, am auzit că așezându-se în codru au murit câțiva dintre ei și acolo. Și la Ecsed în timpul Crăciunului a murit deodată un om cu numele Nyiri János împreună cu fata lui și deaceia și Ecsed e suspect, Dumnezeu să înceteze mânia Sa față de ei cu milă și să miluiască Majestatea Lui poporului Său păcătos....”

Scrisoarea lui Rettegi Mihály adresată contelui Teleki Ádám la Igenpataka. (Börvély, 16. Ian. 1743.)

„....Noi suntem încă sănătoși, să fie binecuvântat Numele Sfânt al Domnului pentru mila Lui, Dumnezeu să ne îngrijască milostiv și pe mai departe; la Kálmánd se observă întinderea (ciumei), Dumnezeu să înceteze și acolo cu milă pedeapsa Sa.

Casele suspecte dela Mérk și Ecsed din mila sfântă a Domnului au fost eliberate de sub carantină și în localitățile acelea nu cunosc pro nunc nici un caz suspect, dacă Dumnezeu nu-i va atinge iarăși cu pedeapsa Sa Sfântă pe ei, pe care Domnul s'o îndepărteze cu mila Lui mare.

Și Vállaj se va elibera într'o săptămână prin Ajutorul Sfânt al Domnului....”

**Scrisoarea lui Ubrankovics Márton
adresată contelui Teleki Ádám la
Igenpataka. (Máthé-Szalka, la 28 Dec. 1742.)**

„... Din cauza pedepsei mari de ciumă a lui D-zeu care face ravagii mari în special și în acest Nobil Județ Sătmar, am fost silit și eu încă în luna August să părăsesc căminul meu din Sály și să descalec aici la Máthé-Szalka ...

— — — — —
Dl. Gáspár Sándor, după cum știu, încă în Iulie a fugit de ciumă în părțile de sus ...”

**Scrisoarea lui Rászlai János adresată
contelui Teleki Ádám la Igenpataka.
(Podgoria din Magyarcsákó, 14 Jan. 1743.)**

„... aici într'adevăr se împlinește în mari proporții pedeapsa lui Dumnezeu, nici un sat n'avem în plasa dela Tasnád, în care ciuma să nu fie în toiu, și noi însine locuim despărțiți în păduri și pe câmpuri fiecare cum poate, este taina Atotputernicului (Majestății Sfante a lui D.-zeu) cum putem să rămânem în viață, acuma trebuie să ne ferim de oameni cu ciuma, fiindcă umblă împreună cu noi, Dumnezeu știe, care va fi sfârșitul ...”

**Scrisoarea lui Zilahi József adresată
lui Rátonyi József la Igenpataka.
(Debreczen ...)**

„Slavă lui Dumnezeu și orașul Debreczen a fost eliberat și dl. Rátonyi Gábor este la Halmi, fiindcă și acolo s'au eliberat localitățile, deasemenea orașul Satu-Mare.”

2. Județul Maramureș.

**Scrisoarea lui Káltai István adresată
contelui Teleki Ádám la K.-Lóna
(Hosszumező, 10 Iulie 1742.)**

„... Acuma din cauza infecției de ciumă (în text: buboni) a judecării lui Dumnezeu, cei din Visk sunt în carantină și județul Nobil a fost silit să se trudească cu multe cheltuieli pentru îmbrăcămintea miliției infanteriste naționale

pretinse de împrejurările actuale și pentru alte extraordinarii. Deci dacă vreodată, apoi acuma ar fi timpul ca Maramureșul cu cele două pedepse ale lui Dumnezeu și anume : foamete și ciură, să fie scutit (de sub plată) dintre acelea cu aceeași soartă (in similibus praeteralni). Dar nici dela instanțele superioare nu pot să aștepte (maramureșenii) consolație între atari împrejurări. De aceea Visk acuma a ajuns în jenă, fiind împreună (eu) cu dl. Ilyés la ocna, D-Sa a plătit prețul a 61 Bállya (unitate de măsură pentru sare,) 738 florini Rh., din acei bani, (fiindcă de aici nu este trecere liberă nici spre Ardeal, nici spre alte județe din Ungaria, fiind separat prin decret de toate, nu este posibilă comunicația noastră cu alți (oameni)) să binevoești Măria a trimite 500 de florini maghiari, eu voi plăti banii pentru visk-enii și îi voi administra la casa județului, alții cu bucurie ar da visk-enilor, dar prefer, că acel fond să cadă Măriei Tale.“

Scrisoarea lui Kovácsi Illés adresată contelui Teleki Ádám la Igenpataka.
(Sighet, la 25 Nov. 1742.)

„Dumnezeu să ferească Ilustritatea Voastră ca până astăzi și pentru mai departe de judecata de care noi și sărmanul nostru Județ a suferit și suferă și acuma. D-zeu a liberat deja cele cincă orașe și satele de lângă Tisa, dar în plasa de sus și în satele de acolo începând din August se menține și mor foarte mulți, desemenea și la Poiana și pot să scriu Ilustrității Voastre, că după cum am văzut din listă, până acuma au murit 130 oameni în cele 2 părți, dar mor și acuma . . .“

Scrisoarea lui Kovási Illyés adresată contelui Teleki Ádám, la M. Kendi-Lóna (Sighet, 24 Dec. 1742.)

„ . . . La Poiana ciurma și acuma e încă în toiu, mi-am făcut o colibă pe câmp, fiindcă nu am cutezat să intru în sat și acolo am fost o săptămână și am chemat oamenii, cari n'au fost în sat ci imprăștiați în pădure și i-am con-trâns pe ei să jure căți oameni au murit și ce a rămas

după ei, numărul decedaților și ceea ce a rămas după ei se poate vedea din specificare.

Persoanele specificate au murit numai în partea D. Voastre, în partea din Petrova au murit mult mai mulți, după cum am auzit până acuma au decedat 150 inși. — — — — — satele dealungul Tisei au scăpat deja de ciumă dar în plasa de sus pretutindeni mor oamenii, exceptând 4 sate și anume: Bocskó, Borsa, Iod, și Leordina, în acestea încă oamenii nu mor.

Intristat pot să scriu Ilustrității Voastre, că ne este oprit a ieși din județ, ne temem într'adevăr, că aici trebuie să pierim de foame. — — — — —

— — — — — suntem aici în astfel de captivitate ca acei, cari sunt înconjurați de dușman într'o cetate, dacă nu ne ducem pe furiș, nu putem să ne ducem nicăiri". . .

Scrisoarea lui Kovási Ilyés adresată contelui Teleki Ádám la Igenpataka.

(Sighet, la 25 Ian. 1743.)

„ . . . Acuma am scris din nou cine au murit și ce a rămas după ei. Slavă lui Dumnezeu, de când am fost sus înainte de Crăciun până în ziua de azi nu a murit nimeni.

— — — — — Dupăcum oamenii povestesc, în partea amintită din Petrova au murit iobagi, au decedat în total 150. Pot să scriu Ilustrității Voastre că aici la Sighet de când ciuma a început până ce a încetat numai la reformați au fost 878 decese" . . . — — — — —

Anexă :

„Specificarea gospodarilor decedați și a bunurilor lor."

1. Zeléj Mikhála a murit, au rămas după el 2 boi și o vacă etc., etc. . . .
2. Zeléj Griga a murit cu întreaga familie, a rămas după el, etc . . .
3. Soția lui Korsuk Ignat trăește, n'a rămas copil, a rămas etc. . . .

4. Lőcsük André a decedat. Soția lui împreună cu fiul ei au rămas. a rămas etc. . . .

5. Kifa Mihály a murit, a rămas . . . etc. Soția lui împreună cu copiii au decedat.

6. Kifa Nyikita a murit. Impreună cu soția lui au rămas cei doi copii mici ai lui, au rămas și două vaci după el . . . etc.

7. Cserkó Ivan a decedat, copilul său în vârstă de 14 ani a rămas. A rămas etc . . . Trăește și soția lui.

8. Rehalyuk Ignat fugind la Alsó-Visó, s'a căsătorit cu o femeie nobilă . . . etc . . .

9. Drusz Nyikita e foarte sărac, nu a rămas nimic după el.

10. Gorély Vaszily a murit cu întreaga familie.

Gálya Ivánné a fost văduvă, a murit, a rămas după ea.

11. Czufij Stephan a fost primar, a murit înainte de ciuma.

Gospodării au murit: XI.

Femeile au murit: XIX.

băieții au murit: XXI.

fetele au murit: XIX.

Din toate datele acestea nu se poate stabili cu siguranță începutul ciumei din județul Maramureș, însă în luna Iulie exista acolo și s'a menținut până în Ianuarie 1743.

3. Județul Șălaj.

Petri Mór: Szilágy vármegye monographiája I. (pag. 661—662) scrie următoarele :

La Zălău ciuma a apărut atât în 1710 cât și în 1742, în cazul al II-lea groaza aceasta a veacurilor trecute a fost importată din ținutul Ér-ului și a izbucnit în actuala strada Rákóczy, în casa lui Szabó János. Aici au căzut victime mai multe decât 1200 persoane.

A fost ciuma și în 1718—20, la 20 Dec. 1719 adunarea județului Crasna ținută la Șimleu a ordonat post. În 1770 în satul Romlatt s'a clădit o casă de piatră pentru

carantinași; „dar iată, nu a putut învinge puterea timpului invidios. In 1837 s'au văzut încă niște urme ale casei”.

Tot în opera citată Vol. I. pag. 560:

In timpul lui Joványi* ciurma a apărut în două rânduri la Zălău, în 1710 și în 1742. Aceasta din urmă a început în casa lui Szabó János din strada Alszeg, care a importat-o din ținutul Ér-ului. In cazul prim au murit de ciură 600 persoane, în al doilea 1200.

După autorul citat, Zălăul în 1720 a avut 2583 locuitori. Referitor la acest județ precum și la județul Sătmar conține foarte interesante date corespondența lui Halmágyi István sen. cu fiul său care era la guberniul din Sibiu.

Scrisoarea lui Halmágyi István adresată fiului său Halmágyi István. (Șimleu, la 23 Sept. 1742.)

(„... nu mai puțin prejudiciază Patriei Nobile, faptul că comisiunea sanitară e compusă numai din streini ca și cum nu s'ar afla fiii ai Patriei.) Și aici sunt multe localități puse sub carantină, Oradea, Bihar, Csatár, Püspöki, Ujlak, Szent-Imre, Székelyhid, Bagamér, Álmosd și altele în Nobilul județ Bihor. In Nobilul Solnoc de mijloc, Szécs și Göröcsön, iar în partea apropiată de aici: Kávás, Hatvan, Körös, Szarvad s'au închis și oamenii au început să moară la Ujnemet, Kodoró, Pér etc.“ ...

„... Și copilul meu Ferencz a rămas din cauza carantinei afară din școala dela Satu-Mare unde au murit deja 800 persoane.“

Scrisoarea lui Halmágyi István adresată fiului său Halmágyi István. (Șimleu, 3 Dec. 1742.)

„... Eu am venit la Șimleu la 20 Sept. pentru a vedea casa mea și lucrurile mele; și s'a întâmplat că la 22 Sept. a murit fiul mai mare dela soția de acum al cumna-

* Episcop reformat, care a murit în timpul epidemiei.

tului Szilágyi János numit László. Am trimis imediat la Ákos pentru invitarea rudelor la înmormântare, fiindcă am profitat și profităm de multe bunevoiențe ale d.-lui Szilágyi János, cu bucurie le-ar fi așteptat D.-nia-lui rudele de acolo, dar nimeni n'a venit afară de soția mea și cele două fetițe ale mele și numai așa, că după înmormântare ne reintoarcem imediat. În aceea Duminecă în care soția mea a pornit din Ákos, la 23 Octomvrie, a înmormântat D-na Szomodi fetița sa adoptată din familia nobilă Hatvani, care a fost ruda ei, a murit subit. La 24 am înmormântat pe Szilágyi László, la 25 a sosit așa șuvoiu al Crasnei, că era imposibil a-l trece, care ne-a ținut câteva zile la Șimleu, până ce s'a retras ceva. La 29 am plecat cu soția la Ákos, la Ujnemet am auzit că Ákos a fost pus sub carantină la 26 Sept. pentru aceasta am șovăit ceva, gândindu-mă așa: dacă rămân afară neaducând nimic din Ákos, nu voi avea mijloace de traiu. Dacă întru în sat, întru în foc etc...

Dar considerația primă a învins, seara m' am dus la Minczent, și acolo am locuit 3 săptămâni întreținându-ne la Bölöni Sándor până ce a venit timpul culesului viilor.

La 20 Oct. eșiam din Minczent, dela B. Sándor, care este notar, am cerut o recunoaștere, că fiind cu mine și fiul meu Ferenc la Ákos, medio tempore n'am fost decât la Minczent. Când am sosit la Șimleu, comisarul sanitar și chirurgul delegat în localitate, care este un om binevoitor față de mine, spre nenorocul meu nu a fost acasă, ci a încredințat veghierea poartei din sfârșitul orașului unui caporal german, care în stare de beție a rupt atestatul, a păstrat o parte a lui, iar pe cealaltă mi-a trimis înapoi, etc... Deasemenea cu sigilul său am fost admis în casa mea din Șimleu; la 23 a sosit acasă comisarul sanitar și imediat l'au înștițat niște maghiari zicându-i, că eu am venit din Ákos și pe mine nici nu m'au examinat nici nu m'au interogat, ci „de me sine me" au decis să ies imediat din oraș; domnul cumnat Szilágyi János cu greu a putut obține ca mai bine să fiu izolat în locuința mea până când voi aduce un atestat care să dovedească unde am fost mai înainte... etc.

L'am trimis imediat pe Ferencz la dl. solgăbirău Dobai János și la Bölöni Sándor și până când fiul meu Ferencz a fost la ei, în cinci zile am fost închis în casa mea. El a adus un bun atestat, dar totuși nu mi-o folosit, ci am fost silit să mă mut din oraș la dealul Körös și acolo a trebuit să țin contumacie cu mare răbdare și cu înghițire de fum, după aceea am fost admis. Suferința aceasta mi-a venit cu atât mai greu, întrucât spionii mei la comisarul german au fost maghiari, cărora le-am făcut bine de mai multe ori. De atunci sunt aici la Șimleu împreună cu soția, cu fiul meu Ferencz, cu cele două fete ale mele și cu servitorul; dar fiecare bucatură trebuie s'o procur cu bani, neputând aduce nimic pentru întreținere din Ákos.

Fiii mei Mihály și Jankó nu m'au avertizat. De când s'a izolat Ákosul și au fost opriți acolo, i-am vizitat de mai multe ori, nu au nici o neplăcere, sunt sănătoși până acuma, slavă lui Dumnezeu, de altfel mulți au decedat la Ákos. Dl Szomodi a murit în Martie, acuma a murit în ciumă D-na Szomodi; a murit și o fetiță a d.-lui Szomodi János, el însuși și soția sa au fost în ciumă, dar s'au însănătoșit. Dl. Pap Sándor, el însuși, soția sa și cele două fete mai mari ale lui și fiul său vitreg și nepotul său au decedat, în casa aceea nu a rămas nimeni afară de o fetiță de 4 luni. Ai cunoscut și pe Pap János, a murit și el, cu un cuvânt (au decedat) mulți, circa 200.

În jurul Ákosului aproape toate localitățile sunt în contumacie, nici nu se mai veghiază asupra lor ci sunt deja admise între ele (mai bine zis: comunicația e liberă între ele. N. (traducătorului); și anume: Alsó Szopor, Ujnémet, Szakácsi, Tasnád, Szarvad, Csög, Körös, Szodoró, Hatvan, Kávás, deja și Minczent, Gírot, Szt. Miklós, Szentkirály, Kis-falu et reliqua, etc.

Ai cunoscut pe d.-na Kis Ferencz, care a rămas văduvă cu 7 copii, atât ea înșăsi, cât și 6 copii ai ei precum și nepoții ei au decedat, numai o singură fată a ei a rămas, soția d.-lui Horvát János, și ea și-a îngropat doi copii.

Dacă oclusiunea m'ar fi aflat la Ákos, n'aș fi putut

eși, se poate că până acuma aș fi pierit și eu. Socotesc, ca o providența specială a Atâputernicului Dumnezeu, că s'a izolat în timpul eșirii mele: aici acuma, dacă cu anevioie, dar (totuși) subsist până când sau Șimleul nu va fi contumaciat sau fiii mei Mihók și Jankó vor fi în viață etc. și îți mulțumesc, Drăgă Fiul Meu că ai făcut rugăciuni (apprecatio) pentru aceștia."

"... Văd, că și în Nobilele județe Solnocul-interior, Cojocna și Dobâca a ajuns această plaga comună a lui Dumnezeu, pentru împiedecarea întindinerii și mai departe a ei s'a tras (erigáltatott) o linie la Mureș, dacă Dumnezeu ordonă, (ciuma) trece linia, ea merge acolo unde Dumnezeu o trimite. Și aici se extinde, la Satu-Mare au decedat mai mulți decât 6600, acuma e sub contumacie, la Jibău au murit mai mulți decât 800 și totuși mor încă."

„Chiar acuma a sosit dinspre Ákos un anumit om, care a raportat cu siguranță, că la Ákos mai întâi preoteasa, după ea și preotul nostru au murit, pe el îl regret foarte mult; cei doi fii ai mei trăesc încă acolo.

Familia lui Bölöni Sándor rămânând afară din Mindszent, au descălecat pe un loc între St. Király, Csög și Mindszent, pe câmp împreună cu dl. pretor Dobai János, făcându-și câte o casuță separativ, iar pentru servitori niște colibe etc . . ."

Scrisoarea lui Halmágyi István adresată fiului său Halmágyi István.

(Șimleu, 12 Febr. 1793.)

"... Probabil, că ai prins de vestea morții d.-lui Szénás Ferenc. Și dl. Bydeskuthy Sámuel a fost înmormântat la 15 Iulie 1742. La 3 Febr. 1743. a fost înmormântat dl. Bydeskuthy Sándor, care era cel mai tânăr. Și dl. Genczi István a fost înmormântat în „15 praeteriti Ianuarii". Azi-măine vei auzi, Dragă Fiule, că a fost înmormântat și Halmágyi István senior, Mens manet etc."...

Fiul meu Jankó, slavă lui Dumnezeu, s'a vindecat din ciumă și a trecut prin ea. N'au nici o nevoe, slavă lui

Dumnezeu : la Ákos au decedat cca 256., cei rămași sunt 219 împreună cu țiganii cu jidani, cu copiii.

**Scrisoarea lui Halmágyi István senior
adresată fiului său Halmágyi István.**

(Șimleu, la 25 Martie 1743.)

„ . . . Ți-am scris, Fiul meu, că fiii mei Mihók și Jankó au fost opriți la Ákos și sunt încă și acuma sub carantină, dar sper că peste puțin timp se vor elibera, fiindcă de 10 săptămâni nu a murit nimeni afară de un copil evreu, dar și de atunci au trecut deja 5 săptămâni, de când acel copil evreu a murit. Deasemena la 20 Martie am fost la sentinela dela Ákos și am putut vorbi cu fiul meu Mihók ; și el așteaptă deja foarte mult să între și eu l'aș trimite cu bucurie . . . ” etc.

Scrisoarea lui Halmágyi István sen.

(Șimleu, la 28 Martie 1743.)

„ . . . dar îndată ce ciuma a încetat la Satu-mare așa că decesele au început să dispară, profesorul din Satu-mare a scris despre intrare elevilor locuitori în localitățile din jurul Sătmăruului și ei au și intrat ; în special l'a chemat profesorul pe fiul meu Ferenc, fiindcă el este acuma Poëseos Preceptor și el a intrat încă în partea primă a lunii Februarie și ei sunt încă și acuma sub oclusiune, dar este speranță, că la Paști se vor elibera dacă până atunci nu va obveni o reînoire ? . . .

Scrisoarea lui Halmágyi István sen.

(Șimleu, la 13 Maiu 1743).

„În împrejurime nicăiri nu a bătuit ciuma în așa mare măsură, ca la Ákos, fiindcă mai mult decât jumătatea populației de acolo a decedat și anume 258 ; au rămas 219 împreună cu jidani, cu țiganii, cu copiii și cu femeile cu care ocazie Dumnezeu a păzit în așa fel casa mea, încât acolo nu a murit nimeni ; fiii mei Mihók și Jankó au avut atare ciumă, că au umblat cu ea și (buboni) nici nu s'au

deschis ci au dispărut, soția și 3 fii ai servitorului mai mare au decedat în casa lui separată, porcarul n'a avut nici o nevoe, servitoarea mea a avut ciurma, dar a dispărut și acea : și așa după ținerea contumaciei de 10 săptămâni, la 24 Martie Ákosul a fost eliberat în mod solemn de sub oclosure ; totuși eu cu servitorii mei din Șimleu, nu m'am dus îndată acasă pentru ca să se facă o aerisire mai mare ci m'am dus acasă la 5 Aprilie, și deși nu am atins nici o haină oprită la Ákos, ci am folosit haina, pe care am întrebuințat-o iarna la Șimleu, totuși a patra zi după sosirea mea la Ákos, am căpătat o mare durere de cap care a treia zi a trecut la urechea dreaptă, obrazul drept și urechea (dreaptă) pe dinainte și dindărăt mi s'au umflat foarte mult ; cu ce am putut, le-am lecuit destul, umflătura s'a dezumflat deja, dar urechea dreaptă mi s'a astupat așa, încât nu aud nimic cu ea ; o vindecăm destul din „Pax Corporis” și altfel, dar până acuma nu i-am făcut nimic ; de altfel din starea mea m'am însănătoșit așa încât după primirea scrisoarei Tale din Viena, am venit la Șimleu ca să-ți pot răspunde la ea.“

**Scrisoarea lui Boda István adresată
contelui Teleki Ádám la Igenpataka.
(Perecsen, la 12 Okt. 1742.)**

„ . . . Noi suntem cuprinși de mare frică și spaimă, „presentis” s'a înmormântat primarul maior al Mărei Sale D-lui „Fő Ispány” Bánffy László încă cu doi, iar soția primarului decedat s'a înmormântat încă cu unul în „10 Eiusdem,” iar înainte de aceasta cam cu șapte săptămâni s'a înmormântat din aceeași casă o fată, în acea casă au murit în total șase, casa acea singură a fost închisă, am așteptat într'adevăr că vom fi puși sub carantină.“

* Opera medicală renumită a lui Páriz-Pápai Ferencz.

**Scrisoarea lui Boda István adresată
contelui Teleki Ádám la Igenpataka.**
(Perecsen, la 21 Jan. 1743.)

— — — — —
— — — — —
La Hadad, la Nádas, la Bogdand, la Korond, la Erked au rămas puțini oameni, multe case au rămas goale, au murit oamenii și la Kusaj, acuma mor la Szék, localitățile acestea aparțin Hadadului . . ."

**Scrisoarea lui Boda István adresată
contelui Teleki Ádám la Igenpataka.**
(. . . la 26 Dec. 1742.)

„. . . la Szilágyszécs și în vecinătatea Perecsen-ului a încetat (ciuma), dintre acei cari au rămas în sat mulți au decedat iar dintre acei cari au eșit „tempestive” din sat la câmp, după cum am auzit nu a decedat nimeni” . . .

Pare că la Varsócz încetează (ciuma), numărul morților este circa 138 și acesta este în vecinătatea Perecsen-ului.

A încetat și la Zaláu, numărul morților trece cifra de 1000, după cum am auzit din mărturișirea unor oameni cinstiți. Mulți au murit și la Hadad, nici nu s'a putut birui înmormântarea, au murit și toți puscărișii din temniță. A încetat și la Ákos și la Mihályfalva în acele două localități numai câțiva oameni au rămas, mai ales la Ákos au rămas numai 7 oameni, în două sau trei case au locuit jidanii arendași și dintre ei au murit în total 20 inși, doar numai șapte jidani au rămas; în acest județ nobil Crasna de demult mor (oamenii) la Bagos, la Borzás, la Somájj, la Kémer, la Varsócz” — — — — —
— — — — —

**Scrisoarea lui Balogh Mihály adresată
contelui Teleki Ádám la Igenpataka.**
(Szilágycseh, la 7 Ian. 1743.)

Pe acest pământ judecata lui Dumnezeu se întinde mai departe și numai în foarte puține locuri a început să

inceteze întrucâtva, numai la Hadad, deși o mică localitate până acum au murit 174 oameni, la Korond, la Mocsolya în cele două sate numai atâți oameni au rămas, că într'o casă încap foarte ușor. La Hadad-Nádasd, la Szék și la Erked, la Kusaly, la Hardól, la Vicza, la Sibó, la Urus acuma mor foarte mulți, iar spre Zălau în fiecare sat, la Zălau până acuma au murit 1400 oameni, după cum aud mor și acuma în număr mare, la Baboca acuma s'a început în vreo două case și deși acei oameni au fost alungați, dar la o altă casă de o săptămână a murit o fată, sârmanii oameni s'au împrăștiat din sat la câmp, cei mai mulți au fugit la o parte. De atunci nu a murit nici un om, Dumnezeu știe, care vor fi soarta lor de acum. . . ."

Scrisoarea lui Zilahi P. András adresată contelui Teleki Ádám la Igenpataka. (Crasna, la 4 Febr. 1743.)

„. . . .ultima Ianuarii Careii au început să fie eliberați după cum am auzit comisarii s'au dus spre Csenger ca să elibereze localitățile, fiindcă nu prea se mai aude, că (oamenii) ar mai muri. Și Satumare acuma va fi eliberat de sub carantină, la Debreczen s'a publicat trecere liberă peste tot locul. . . ."

Județul Solnoc-Dobâcă.

Szolnok-Doboka vármegye Monographiája = Monografia județului Solnoc-Dobâcă. (Kádár József) observă, ca din cauza ciumei din 1742 s'a sistat la Dej un proces încontra vrăjitoarelor. (Vol. 3., pag. 41.)

Scrisorile referitoare la județ urmează mai jos.

Scrisoarea lui Cseh Benjamin adresată contelui Teleki Ádám. (Kendilóna, 1 Aug. 1742.)

„Ciurma s'a ivit în multe locuri din Ardeal, e de temut

că se află și, în Gernyeszeg, în județul B (első) Szolnok s'au izolat Mihályfalva, Lábfalva, Színnye, Szükerék, Péntek, Szóváros și la Gherla s'au izolat 4—5 case. În județul Dobâca Tóthfalva, Kend, iar la Dobâca o casă sunt suspecte, dar aceștia numai de aceea, fiindcă au umblat prin locuri cu ciură să se face ca să țină un fel de contumacie. Secerișul, pe care l'a dat Dumnezeu, e în curs.

Scrisoarea lui Cseh Benjámín adresată contelui Teleki Ádám la Sibiu.

(Kendi-Lóna, la 2 Aug. 1742.)

Ciuma, slavă lui Dumnezeu, în jurul nostru nu face ravagii (cruzimi), cu singura excepție a Dejului, dar fiindcă țara s'a alarmat deja, dacă cineva moare, însă nu de o boală lungă, casa acestuia se izolează imediat și la Borșa murit de patru zile o femeie, casa aceleia s'a închis, dar nici până acum nu s'a ridicat de acolo vagmistrul principal, nici ceilalți soldați, nici la Doboka nu a mai fost deces afară de servitoarea doamnei Kun Istvánné, dar la Valasut ciuma s'a ivit din ce în ce mai des și Gherla s'a pus sub paza, soldații o păzesc, nu lasă pe nimeni nici înăuntru, nici înafară, la Dej face multe ravagii, se zice că în unele zile duc afară (în cimitir) chiar douăzeci, treizeci, 35 persoane, ar fi trecut (decesele) până acum numărul de 500, dar aceasta numai Dumnezeu o știe, nu citez să trimit vre'un om nici măcar la Akna (= Ocna Dejului N. trad.), fiindcă trecerea pe acolo se oprește drumul păzit fiind de nemți. Aș regreta, dacă mi-ar împușca omul. Și la Cluj s'a ivit la două case, de care Clujenii nu fără motiv s'au alarmat." — — —

Scrisoarea lui Cseh József (datată: 'Akna, la 1 Aug. 1742.) adresată contelui Teleki Ádám la Börvély.

Se zvonește aici mult ca plaga lui Dumnezeu (a ciumei) și acolo afară face multe ravagii dar și aici cea mânia a lui Dumnezeu a izbucnit de prezent contra noastră fiindcă și în acest Nobil Județ trei localități s'au izolat și anume Szükerek, Csicsómihályfalva, Lábfalva în cari locali-

tăți numai până acum au decedat (oameni) de ciumă de-
asemenea din abundență. Dar chiar în alte localități există
suspiciune, ceea ce a hotărît Prea Puternicul Dumnezeu de-
spre noi, e taina Majestății Lui Sfântă. Numai postul și
rugăciunea ar fi datorie noastră, dacă am fi ascultători
față de El.

**Scrisoarea Annei Makkai adresată
cumnatului său, Cseh Benjámín la
Kendi-Lóna. (Ocna Dejului, la 21 Aug. 1742.)**

„...cu toate că până acum din mila lui Dumnezeu
aici încă nimeni nu a murit de ciumă...“

„...Iar ceace privește eliberarea Dejului aici încă
subsistă în public vestea, că de ciumă adevărată nimeni nu
a murit, ci în casa doamnei Irsai au murit trei sau patru
(înși) într'o formă de moarte suspectă și după aceasta casa
ei e închisă, dar afară de casa ei încă nimeni nu a murit,
iar consilierii din Dej cercetând cu sârguință această veste
în fiecare zi, spre a o desmînți sau spre a o confirma, vizitează
casele din oraș, dar slavă Domnului, încă nu au aflat bol-
navi și totuși aici tare subsistă vestea că Dejul s'a închis,
Dumnezeu știe, cum se va adevări aceasta.“

**Scrisoarea lui Irsai Zsigmond adre-
sată către Cseh József la Ocna De-
jului. (Dej, la 30 Aug. 1742.)**

„... Judecata Atotputernicului (în text: Majestății
Lui Sfântă). intrată în casa sărmanei mele mame devenită
deja obișnuită, răspândindu-se în orașul nostru mă va îm-
piedica și pentru mai departe, pentru care după cum sunt
împrejurările la noi, nu sper, să pot vedea Sibiul în acest
an, fiindcă în fiecare zi o vedem și o așteptăm cu toți din
oraș carantina, care și până acuma a existat și există de
fapt fiindcă e deja vre'o săptămână de când nimeni nu vine
spre noi, nici noi nu suntem lăsați afară. Cred că hotărâ-
rea finală despre noi va sosi astăzi sau mâine dela domnii
nobili, dar chiar dacă nu ar fi așa, e sub observație casa

atunci probabil se va ști dacă a murit de ciumă ori nu, dacă va fi ciumă ne temem, că se vor distruge (cerealele) cu totul.“

„Nici despre invaziunea tătarilor nu se vorbește mai cu groază decât despre prăpădul ce se face asupra lor, aproape putem spune despre ținutul Chioarului: Actum est de ea.“ — — — — —

„săracii nu știu de unde să-și procure bani, fiindcă orașele de mine, de unde au putut primi câte ceva s'au izolat și încă acum mor (oamenii) foarte des, mai ales la Baia-de-sus și pretutindeni în împrejurimi. Multele și frumoasele pasări de curte, ovăzul și dijma din Draga-Vilma se vor distruge acolo, fiindcă cari chiar nu s'au bolnăvit, s'au im-prăștiat.“

Scrisoarea lui Molnár János adresată contelui Teleki Ádám la Igenpataka.

(Kendilóna, la 17 Nov. 1742).

„ cu toate că nu se aude, că aici în jurul nostru prea s'ar răspândi, la Vajdaháza Sellér Bacșila a murit cu toată familia și în casa lui Kádár Vaszilj au murit trei copii, acolo încă n'au murit mai mulți, pe sărmanii szótelke-eni i-a lovit și la câmp, eu am fost la Vajdaháza, atunci herghelia a fost bine, slavă lui D.-zeu, păștea în loc bun, fânul de lângă cârciumă s'a pus în două clăi la cârciumă, fânul dela livadă a fost încă la loc, fiindcă oamenii nu vorbesc la pădure nici chiar cu vecinii lor, în sat oamenii și-au închis bine casele și grădinele . . . etc . . .

Scrisoarea lui Pakó István adresată contelui Teleki Ádám la Igenpataka.

(Kendi-Lóna, la 23 Ian. 1743.)

„ . . . Judecata lui Dumnezeu aici în unele locuri a încelat deja, în unele locuri e în toiu, dintre satele Ilustrității Voastre Trisztia, Berkesz, Prislóp și Draga-Vilma sunt sub contumacie, dacă nu se va reînoi (ciuma) după două-trei săptămâni se vor elibera, că în cari localități, cine și

câți au murit și „sine semine“ cine a decedat ? Lista lor o anexez cu respect. Dintre localitățile Ilustrității Voastre altele nici nu s'au infectat.”

Anexat :

„Lista iobașilor decedați de ciumă în ținutul Chioarului.

	Iobagiones Semina relitci	Mortui cum semina
<i>Köteles-mező</i>		
Dancs Simon cu trei fii	4	
Dancs Ștefan cu doi fii, soția două fete	6	
Dancs Ádám cu soția, un fiu, două fete		5
Un fiu al lui Dancs Antoniu	1	
Un fiu al lui Horgas György	1	
O văduvă	1	
Mancs Ștefan tânăr necăsătorit	1	
<i>Berkesz.</i>		
Femeia Demeter Jánosné cu mama și Szaszari Eöcsök flăcăre necăsătorit ..	1	
	2	
<i>Prislop,</i>		
Soția lui Barna Tódor și o fată a lui ..	2	
Soția lui Fogadós Gligor cu trei fii și patru fete	8	
Fogadós Csonka Iuon	1	
<i>D. Vilma.</i>		
Pop Iuon, soția lui, un fiu, patru fete și un frate necăsătorit al lui		8
Morarul, soția lui, doi fii și două fete ..		6
Soția lui Szind Aleksza, un fiu și două fete	4	
Szind Gavrilla cu doi fii	3	
Soția lui Toma cu o fată a ei	2	
Doi fii și două fete ale lui Roman ..	4	
Soția lui Mari Gligor, două fete și un frate al lui	4	
Un fiul al lui Kingye Iuon	1	
Soția lui Kingye Ștefan	1	
O fată a lui Bógya Vanka	1	
Patru fiu, două fete și soția lui Percse	7	
Un fiu al lui Sándor Gavrilla	1	
Un frate a lui Martin German	1	
în total ..	Personal	77
(în total Suma)	—	

Scrisoarea lui Cseh József adresată contelui Teleki Ádám la Igenpataka.

(Kendi-Lóna, la 13 Febr. 1743.)

„... Fiindcă ciurma a încetat deja în așa măsură, că Clujul, Dejul, Ocna, Borsa, cred că vor fi eliberate după trei sau patru săptămâni, și Măria Ta poți să te gândești la reintoarcerea acasă, ceea ce aș și dori din inima meu, așa aici aș putea face onoare Măriei Tale.“

5. Județul Cluj.

Scrisoarea lui Czegei Vass Miklós adresată contelui Teleki Ádám, la Börvély.

„... ciurma ne-a înconjurat, s'a izolat și Czege, pe care după seceta cea mare Dumnezeu cu ploii și mai mari a biciuit-o așa, încât dacă nu va înceta, poate ca vom suferi de lipsuri și foamete mai mare“ ...

Scrisoarea Susanei Nagy adresată contelui széki Teleki László, la Sibiu.

(Szentpéter, la 2 Oct. 1742.)

„Dealtfel eu sunt aici la Szentpéter cu f ică destul de mare, fiindcă deja se aude așa, că la Șarmasul-mare mor (oameni) de ciurmă în număr destul de mare și nu pot să mă duc de aici la Gernyeszeg, fiindcă acolo recent au murit 2 copii și acuma sunt unsprezece bolnavi suferind de dureri de gât. Aici la Szentpéter ciurma încă nu este și nici nu a fost, slavă Domnului pentru aceasta.“

Scrisoarea lui Cseh Benjamin adresată contelui Teleki Ádám, la Sibiu.

(Szent Pál, la 12 Oct. 1742.)

„În ținutul Călatei încă nu este ciurma, dar s'a ivit la Berend, Oláhköblös și Felsőüskülő, chiar acuma am primit scrisoarea din Lóna, că sârmanul d. procurator Irsay zace de ciurmă, soția Domniei sale probabil a decedat, după cum

se relatează de pe dosul (indorsatio) scrisoarei Stimatului d. Köpeczy adresată d.-lui doctor Pataki. Că la Dej decedații au trecut deja numărul de 600, se crede din dosul scrisorii (indorsatio) Domniei Sale, că s'ar speriat foarte mult. "...

Scrisoarea lui Cseh Benjámín adresată contelui Teleki Ádam la Igenpataka. (Uzdi Szt. Péter, la 12 Dec. 1742.)

„... La Lona, slavă lui Dumnezeu, nu este nici o pagubă, când am venit de acolo nu a fost nici măcar un singur bolnav în sat, se dusesse vestea că Valasutul va fi eliberat Dumineca trecută, am vorbit personal cu dl. „Viceispány“ Zaláni, de 3 săptămâni nu a fost nici un mort la Borsa, mari și mici au murit de ciurma adevărată în total 18, deasemenea la Vajdaháza au murit 18 persoane între acestea a murit și Budnár Vaszily, la Ciunăfaia mor (oamenii) în număr mare și după cum a spus Stimatul d. Zalányi nu este nici o casă în care să nu fi murit patru, cinci (inși), la Dej de trei săptămâni au fost numai 3 decese; din scrisoarea onorabilului d. Köpeczi scrisă sâmbăta trecută văd că la Ocna în interiorul comunei a încetat (ciurma), dar Românii fugiți afară mor în număr mare. La Cluj a fost numai așa în (cursul) săptămănei trecute, cum a scris-o Măriei Tale d. Enyedi. Dumnezeu a ferit încă Sânpaulul dar vărsatul negru prăpedește în mare măsură la ei, chiar la oamenii căsătoriti. Și răutăciosul Farkas Simon a trimis un copil mic al său cu fratele mai mic al lui la Lóna să trăiască între copii orfani și s'a culcat împreună cu ei, sâmbăta vărsatul negru a acoperit complect pe acel copil, am ordonat să fie dus la fratele său Jancsi dar și el este păgân, nu vrea să-l primească, a zis că va părăsi copilul singur în casă. Sarmașenii au fugit din sat, afară nu mor, dar în sat mor, aici la Szentpéter aproape întregul sat suferă de tifos, ei zic așa, dar nu este acela, ci catharalis febris...”

Ciuma din Cluj în 1742—43.

Afară de relatările celor două scrisori de mai jos, am aflat date prețioase referitoare la epidemia de ciumă întinsă și la Cluj în volumul așanumit : Fasciculus rerum scho-
lasticarum (în archiva Bisericeii Unitariane), care a servit cu multe date la studiul excelent al d.-lui Dr. Lenghel (Istori-
cul ciumei în Cluj la 1738/39).

Șcrisoarea lui Hunyadi Ferenc adre- sată contelui Teleki Pál Kendi-Lóna. (Clăudiopolis, la 24 Aug. 1742.)

„...s'a ordonant îngrădirea cu șanțuri a străzilor Hos-
tatalui din cauza contagiunei întinse la părțile mărginașe“ ...

Șcrisoarea lui Csonka Simon adresa- tă contelui Teleki Ádám la Igenpataka. (Cluj, la 30 Oct. 1742.)

„... în orașul nostru ciuma s'a răspândit foarte mult,
din cauza aceasta, spaima și frica au crescut foarte mult,
prin auzirea zilnică și vederea aieva știrilor adânc triste
ne-am înfricoșat destul, de care să ne ferească Dumnezeu
— — — — —
iar acuma mai apropiat da noi la d. lăcătuș Ujhelyi și în
str. Király (actuala Str. Bratiunu. Nota trad.) la Boros mor
(oamenii) așa încât la d. Ujhelyi au murit subit șase (înși)
iar la d. Boros patru, pro ultimo, chiar acuma a scris d.
Cseh Joseph Onarabilului d. Episcop și în prezența mea a
cetit Onorabilul Domn, ca la Dej au murit aproape 735
(înși), deci încă nu a încetat judecata lui Dumnezeu...“

„Consiliul orășănesc din Cluj în baze ordinului Comi-
siunei sanitare (Comissio Sanitatis) din Ardeal a dat urmă-
torul ordin pentru public. (Fasc. II. No. 902 în archiva ora-
șului Cluj).

Comissione Excellentissimi Commendantis Generalis et
Exelsi Regiy Guberny Transylvanic; se ordonă serios că-
pitanilor tuturor cartierelor cinstite interne și externe (cu
sanctiunea) pierderii capului și a averii, publicarea și pă-
strarea următoarelor puncte specificate mai jos :

1-mo. Toți locuitorii (atât) orașenii (cât) și cei din Hós-tát să asculte la ordin și să evite conversațiunea atât la cârciumi, cât și la târguri, să nu lase pe copii pe străzi nici pentru a se juca, nici din altă cauză, fiindcă s'a observat, ca prin aceste dezordini se întinde ciuma. Iar dacă se vor afla copii afară, se vor pedepsi părinții lor, iar copiii se vor biciui cu cruzime, deasemenea sunt oprite întrumirile sub ferestrele caselor și pe acele persoane (cari se întrunesc to-țuși), din oricare clasa ar fi ele, punând la parte orice res-pect, stăpânul casei să-le departează cu vărsare apei, dar să-le alungă chiar cu bățul iar dacă înaintea vre'unei case sau sub vre'o fereastră se vor face astfel de întruniri, se vor pedepsi stăpânii înșiși și vor fi duși la strajă, întrunirile (confluxus) la cârciumi, pe stradă, pe drum și în case sunt deasemenea oprite și „comperta rei veritate” fiind duși acei (cari se întrunesc) la strajă, unul după unul și separat (seor-sim et sigillatim) primadată cu câte nu aur, după aceea, amestecându-se în aceleași lucruri oprite, cu câte doi, „et per consequens toties quoties” agravându-se mai mult să fie amendați în dublu (mulctasztatnak).

2-do. Să nu cuteze nici nu sănătos să meargă într'o casă care e izolată sau urmează să fie izolată pentru ciumă, nici acela care e în contumacie (să nu cuteză) să meargă afară sau să converzeze cu alții „ante reclusionem”, adică înaintea eliberării până când nu se împlinește termenul ordonat de 42 zile și aceasta nu se constată de Sanitatis Directorium.

3-tio. Fiecare om, imediat dupăce are vreun bolnav de oriși ce fel de boală, să-l anunțe la căpitanul sau capo-rarul de circumscripție, și îngrijească pe acei, cari sunt în contagiune, fiindcă nu sunt obligați să plătească medicilor, iar dacă se va afla cineva care tăinuește că are buboni sau antrax și în orice timp se va lua cunoștință de aceasta, se va impușca fără iertare.

4-to. Ninemi să cuteze să înmormânteze sau să facă să se înmormânteze decedatul său, nici cu cioclii oficiali până când nu-l văd chirurgii delegați, fiindcă pentru atare lucruri tănuite cu siguranța se va întâmpla cu orașul nostru

ca chiar când ar trebui să fim eliberați, nu vom fi eliberați, neputându-se da raport adevărat.

5-to. Fiecare stăpân sau locuitor să înmormânteze decedatul său, dacă a murit seara, în ziua următoare, dacă dimineața, după orele 4 p. m. aceiași zi fără nici o întârziere anunțându-l mai întâi directoratului sanitar (Sanitatis Directorium).

6-to. Hainele purtate de bolnavi, să se predea pentru ardere sau să fie înmormânte cu decedatul, iar acei cari se însănătoșază din ciumă, până când se vor elibera să-și afume, să facă să fie afumate hainele cu conștiința și pe unele se-le expună la locuri de aerisire.

7-mo. Căpitaniii externi se repare bine pretutindeni în termen de 8 zile barierele lor și gardurile ruinate, unde nu au fost făcute până acuma așa, cum au fost în timpurile triste ale ciumei trecute.

8-vo. Atât înlăuntru cât și în afară să se facă afumarea în așa mod, cum a fost ordonat mai înainte în anul cu ciumă, toți stăpânii, toate stăpânele să-le trateze cu flori de pelin.

9-mo. La târgurile de săptămână cari pot fi ținute numai înaintea porților Hidelv și de mijloc, se vor admite numai oameni din sate sănătoase, nimeni să nu le dea ospitalitate pentru petrecere, dar și mai puțin pentru culcat, iar cu prilejul cumpărării nici una dintre părți să nu se apropie de cealaltă și dacă cineva cumpără ceva dela un sătean să nu lasă pe nimeni cu marfa în casă, ci să-o depună înaintea ușei sale, ca (de ex.) lemnele.

Această ordonanță Domniile Lor Căpitaniii ai cartierelor să facă să fie citită în termen de trei zile prin oameni știitori de carte, trimițându-i din casă în casă, în casele sănătoase să-o citească înlăuntru, iar la casele cu ciumă sau infectate, înaintea lor chemându-i afară pe stăpâni să se spună de departe conținutul sau înțelesul ei și să socotească ca obligație strictă că în trei zile să raporteze că această ordonanță în care cartier și când s'a publicat, de altfel neascultătorii își vor da seamă că ce fructe dulci ori

acre ale cutezanței lor le vor gusta atunci, când vor fi siliți să sufere grozav (și) în mare măsură la strajele militare rânduite în acest scop. Signat Claud (iopolis) 10. Novbr. 1742.

E Directorio Sanitatis Claud (iopolitani) correct per eundem Perejudem actualem Notarium.

După textul de trei pagini, la pagina a IV-a :

Die 11 Novemb. în partea străzii Belső Monostor s'a publicat etc.

Die 11 Novbris s'a publicat și în cartierul Óvár.

Die 11 Novembris a fost în cartierul Magyar-utca. Fiind în cartierul Belső-Közép-Uttca s'a publicat și închișilor după modalitatea scrisă în text Die 12 Novemb. 1742.

A fost și s'a publicat în cartierul Belső Farkas Utca.

Păcat, că înșirarea nu conține nici o indicație mai amănunțită.

Este interesantă formula de jurământ prescrisă pentru acei, cari au înmormântat ciurmații. Se află în archiva orașului la Fasc. II. No. 910. și în esență se potrivește cu textul latin publicat de Dr. Lenghel (Formula Juramenti Vespillorum Oy. c. pag. 31).

„Eu T. et t. jur pe Dumnezeuul viețuitor, care este Tată, Fiul, Sft. Duh, Sf. Treime deplină, un singur sigur etern Dumnezeu așa să-mi ajute în credința mea adevărată. Că în acest oficiu de cioclu, la care am fost numit de Cinstitul, Nobilul Consiliu din Cluj, voi proceda fidel și în adevăr, în totul voi face ce mi-se va ordona, ce vor prescrie și vor da ca instrucție în scris sau prin graiu viu Inclyta Suprema Sanitatis Comissio, Măria Sa Ilustrul Comandant și Cinstitul Nobil Consiliu al Orașului (Magistratus) și Directoratul Sanitar (Sanitatis Directorium) din Cluj, mă voi supune și mă voi purta conform lor. Nu voi intra fără ordin nici în Hostát, dar și mai puțin în cetate și atunci voi ocoli toți oamenii, voi acoperi, voi înmormânta cinstit cadavrele, săpând morminte cinstite și destul de adânci. Până când voi fi în acest oficiu, voi trăi cumpătat și mă voi obține de la băutura vom trăi în cinstirea lui Dumnezeu și a Majestății Sale Sfânta, vom evita cu totul jignirea

tovarășului nostru până când vom fi în acest oficiu de înmormântator nu ne vom duce laolaltă sau aproape nici de binevoitorii, nici de soțiile și nici de familiile și nici de servitorii noștri, deasemenea nu le vom admite să vină mai aproape de noi decât o distanță de 12 pași. Nici odată nu ne vom duce în casa noastră până când nu se va admite. Ne vom supune după ordin și strajelor pe cari le va înființa Consiliul Cinstit, nu ne vom răscula contra lor, dar îi vom anunța fără orice favorizare la locul potrivit pe acei, cari se vor apropia de noi sau vor umbla pe cai încorecte, nepermise. Dumnezeu așa să ne ajute, așa să ne dea mântuirea eternă și așa să ne ducă în Țara Lui Sfântă, cum drept jurăm acuma."

Pe pagina cealaltă se află un fragment al formulei de jurământ al așazișilor consultatori de bolnavi.

„Că în acelea ce mi-le vor ordona Consiliul Cinstit, Măria Sa Ilustrul Comandant și Direcțiunea prin graiu viu sau prin comisiuni voi proceda cu sârguință, vizitându în toate diminețile casele din „zecimea" mea, voi întreba bine s'ăpânii despre bolnavi, cine sunt bolnavi și ce fel de boli sunt, îi voi anunța pe ei fără orice favorizare (și) deosebire de persoană Comisiunei Sanitare, îi voi denunța după buna mea conștiință, nu voi acuza pe nimeni din răzbu-nare, mânie, fără cauză adevărată nici nu voi tăinui (pe nimeni) pentru rudenie sau prietenie, ci voi raporta în adevăr despre tot, Dumnezeu să-mi ajute așa etc., etc."

În fine pe dosul actelor (No. 803) se află următoarele:

„CONSIGNAȚIE

Domorum Infectum, et propter Suspicionem quorundam Demortuorum ad interim oclularum; in Civitate nostru Claudopolitana et Suburbis ejusdem, a Die 34 Mensis Sepbr, usque ad Diem 22. Octobr Anni 1742.

Domus Infectae		Domus propter Suspicionem oclusae		Domus propter Suspicionem oclusae, sed iam exclusae	
In Citto Nro.	In Suburbis Nro.	In Citto Nro.	In Suburbis Nro.	In Citto Nro.	In Suburbis Nro.
"	" 3	" 3	" 4	2	" "

Menstr. L. I. 2.

Grâu de 2 metr.

Magistratul (Consiliul orașului) a luat cunoștință cu siguranță și în mod oficial, că în Nobila Noastră Patrie boala pestiferă a început să pustiască locuitorii localităților ca și în „Hostállya” sârmanului nostru oraș. S'a observat deja și în Nobila Patrie Maghiară; din această cauză și ex Mandato etiam Superiorum a trebuit să instituim „Sanitatis Directorium” pentru executarea și ținerea precauțiunilor necesare; s'au tratat (practizáltatott) 103 (oameni)....” în împrejurările de acuma....

Fasciculus rerum scholasticarum nro. IV. Anno 1705. máj. 9—1748. ápr. 13.

1742. *September 10.* Feriae caniculares expirant; lectiones inchoantur.

Sept. 11. Eodem: In platea suburbana Hungarica dieta ob suspicionem pestis duae domus occluduntur. Deus miseretur plebis suae.

Sept. 12. Eodem: Hic Claudiopoli in platea Hungarica suburbana ratione pestis exortae suspectae duae domus occluduntur (Pag. 644.)

*) Numărul și textul următor e greu de citit, din cauza învechirii hârtiei.

Sept. 17. Johannes Székely morte repentina obit ut dicebatur, peste laborans, cujus domus statim occluditur Domino Francisco Fekete in aedibus occlusis remanente Sic nimirum judicia Divina ingravescent dum homines in malo perseverant, nec se ad bonam frugem ac poenitentiam recipere conantur.

In comitatibus autem Szolnok, Doboka, Kolos multis in locis crudeliter, imo majori cum saevitia, quam antehac, pestis grassari auditur. Ideoque publicum in principatu transylvaniae jejunium cum terno per unicum diem in septimana ad preces fundendas in templum ingressu inchoandum observandumque imponitur. Nuptiae, funerationes ordinarie et cum sobennitatibus peragi solitae interdicuntur. (Pag. 644—45.)

1742. October 3. Ingravescente hic loci peste aut saltem numere pestilentiali. Andreas Sardi, Nicolaus Szöts, Josephus Fekete cum aliis sibi adjunctis secundanis schola se se recipiunt. Triste heu malum. (Pag. 645.)

1742. Oct. 5. Infans Domini Stephani Solymosi tumulatur, impetratis ad funus deducendum a commendante quatuor tantum studiosis, hac sub conditione, ut intra portam aedium unicus tantum versiculus decantetur, in deductione taceant, in sepulchrato autem procul stantes a tumulatione submissee nimis canant. Allati fuerunt den. 68.

Eodem Josephus Solymosi, Georgius Dersi cum suis comitibus patriam petunt.

Oct. 6. Josephus Sz(ent) Mártoni recipit se ad spectabilem dominum Joannem Henter.

Sic nimirum juvenus scholastica ob metum exortae pestis, maximo cum studiorum damno, partim schola discedit, partim autem per Dei gratiam in schola existentibus et expectantibus coetum nuntium, tempusque studius faventius ac praestolatibus eventum difficultum horum temporum.

Oct. 10. Josephus Komjászegi vadit Fratainum (Pag. 646,) Hunc consequenter secuti alii quoque, ingravescente siquidem paulatim metu judicii Divini, nihil amplius de laeto nuncio expectari, nil nisi malum imminens animo revolvi

poterat et sic, o nunquam satis digne deplorandam temporis jacturam, secundo studiosae juventutis fit dispersio ab metum exortae pestis Sic nemque Deus homines in peccatis obstinatos exercere solet, ut dum peccata peccatis cumulant, etiam mala super eos cumulentur. Heu perditissimam humani generis indolem! Itane in nequitia tua occalescere debes, ut cum Pharaone plagas Divinas iterares? Initio quidem ut et postmodum pestis hic loci (o exosculandam summi Numinis benignitatem! *(sic!)*) cujus interest et poenam pro peccatis infligendam misericordia sua mitigare) remissius grassabatur, pluresque metu, quam sua contagione occupabat.

Diu nempe scintilla haec sub cineribus latebat et cum infintimis comitatibus, vel etiam pagis quibusdam in nostro comitatu existentibus libere grassaretur, diu liberam regiamque nostram civitatem suspectam tantum apud alios tenuit (peste forte primum 26. Augusti exinctis quispiam in suburbio) usque dum 13 praesentis hortulanus quidam commissarii bellici ab exposito chirurgo revera peste mortuus fuisse declaratus. domus ejusdem commissarii, commendanti civitatis imediate vicina, licet non sine animi motu contra commendantem, occlusionem peteretur. Hoc tempore fines suburbiorum sepibus occluduntur, ordinatis in custodiam militibus recenter hic Claudiopoli lectis. Nec jam extraneis liber conceditur passus, verum jussis per ordinem singulis ad civibus per dies singulos ad portas civitatis adstere diligenter litterae passuales requirantur, nec nisi iisdem muniti admittuntur.

Non longo post tempore nostra quoque et civium si quam adhuc in tam difficili tempore habere poteramus libertatem circumscripta arctiori committimur custodiae; imponitur siquidem die 17. praesentis a magistratu et commendante, ne scilicet quispiam foras egredi sibi praesumat, nisi scheda quampiam in hunc finem impressa instructus, in qua arbor quaequam depicta cum literis A. et. V. ad radicem positus significantibus forte: Arbor vitae conspiciebatur.

Die 27. publicae quoque declamationes in templis pro-

hibentur. Insuper si quae domus inficiebantur, vel saltem suspectae haberi poterant, illico oclusae custodiebantur, non prius libertate obtenta, quam sex septimanarum querenda comprobaretur ibidem pestem non fuisse, vel saltem cessasse. Refractariis autem mors intentabatur. Fora hebdomadalia vel mercaturae quales quales extra suburbium celebrari permittebantur, magnaue erat circumspectio, ne mutua fieret communicatio, nec nisi a longinquo concessa, merciumque et pecuniae commutatio magna cum difficultate peracta.

His ergo et similibus malis, si qui adhuc intre scholae pomoeria anxios se continebant, territi abeundum sibi decernunt, humanissimus quidem scholae senior Thomas Kováts ad spectabilem ac generosum d(ominum) Stephanum Suki exactor, Stephanus Gelei, Christianus Kováts, Alexius Nagy cum adjunctis quibusdam secundanis in patriam, Franciscus Sombori ad illustrissimum d(ominum), d(ominum) Samuelem Biró; Sic itaque scholam excedentes sub finem mensis Octobris, non quidem omnes uno eodemque die, ego solummodo Georgius Sz(ent) Gerlitzei (qui etiam hanc historiolum descripsi) Joannes Kelemen, Georgius Killyeni, Samuel Fejérvári, Georgius Szabó, Michael Pataki intra scholae limites in custodiam scholae remanemus. Manserant ad hoc quinque numero secundani, nimirum Stephanus Mihály, Michael Vég, Andreas Váradi, Alexander Ajtai, Paulus Lengyel et duo mendicantes.

November.

Miserabilior jam in hoc mense nostra conditio, nam quamquam publicae declamationes in templis interdictae nobis fuerunt, tamen quotidie praeces instituebantur; at hoc mense specificato 5-ta scilicet Novembris ab omni penitus cultu Divino abstrahimur, ora prophetarum voluntatem irati Numinis retardantium clauduntur, fames Verbi Divini increscit secundum communicationem per prophetam Amos descriptam. Amos 8—11. Quibus omnibus visis et consideratis clarissimi professores quoque, cum jam nihil vel in schola, vel in ecclesia se posse satis intelligerent,

maximam dispersae juventutis habentes rationem, ut saltem quali quali modo eis prodesse possent, clarissimus quidem Stephanus Ag confert se Bölönninum, quo et clarissimus Benjamin Pálffi se contulerat circa finem Octobris, ubi inchoantes institutionem summa cum laude et commodo studiosae juventutis docent arithmeticam, poesim, oratoriam, logicam, atque horis matutiniis theologiam a clarissimo rectore Michaelē L. Sz(ent) Ábrahâmi ex theologia sua majori contractam, quae vulgo synopsis audit. Clarissimus etiam rector Michael Sz(ent) Ábrahâmi accedente et urgente consensu venerabilis ecclesiae quamquam invitus proficiscitur in Fejérd, dein ratione provisionis superintendentis ad visendas ecclesias, cura interim scholae ac alimentatione fratrum in schola in omnem eventum menentium venerabilis ecclesiae curatoribus concredita, consequenter mihi Georgio Sz(ent) Gerlitzei, ut primo committitur cura pomeriorum scholae et aliquot fratrum praesentium ad eum fere modum, ut factum fuerat quinque retro ab hinc annis, anno nimirum 1738. Serioque imponitur, ne fratres in civitatem excurrant, sed intra scholae limites se contineant, memores se esse studiosos, suamque libertatem legibus circumscriptam datis a rectore super eo etiam literis in haec verba sonantibus :

Dilecti in Christo Domino Fratres et Discipuli !

Deus et Pater omnis misericordiae misereatur vestri convertat vultum suum ad vos, dat pacem et custodiat vos !

Dispersae sunt oves, pastor quoque percussus est. Non censeatis me vestri quasi immemorem a nobis recessisse, ut enim ego vobis natus fueram, aliisque inserviando jam jam consumor, ita a primordio hujus Dei judicii, quod nunc totam perterriat patriam, non tam mei, meorumque, quam pusilli gregis a Deo mihi concrediti fui anxius, vesterque status atque memoria saepius jussit insomnes transegisse noctes lachrymisque stratum irigasse. Cum etiam pedem mori, vix mei compos eram, neque capax fui in tanta confusione vestra officia in ordinem redigere, curae enim leves loquuntur, sed ingentes stupent. Nunc quoque animo satis turbulento et

inquieta, officii tamen putavi notificare, quid facto vobis opus sit.

Primum quidem, cum sitis in almae istius ecclesiae gremio, ejusque uberibus lactemini, atque alis protegimini, vestrum est venerabilis illius Ecclesiae Unitariae spectabiles ac generosos curatores observare et audire, eorundem consilio uti, mandata excipere et sine tergiversatione cum promptitudine exequi.

In schola vero **2-do** : loco pro senioris habetote fratrem Georgium Sz(ent) Gerlitzei, cujus erit omnia acta, res gestas, mutationes in schola et extra eam contingentes, quin et fratres excessus, diligentissime dietim pro memoria consignare.

3-tio. Precibus privatis et publicis cum sincera animi devotione, poenitentia intenti sitis, suaderem, ut singulis diebus ternis vicibus conveniretis in auditorium ad publicas preces juxta vestrum ordinem instituendas.

4-to. Studiis maximae theologicis diligentem impendite operam, ne olim vos poeniteat neglecti tam pretiosi temporis. Eum in finem toti sitis in legendis S. S. Bibliis recolenda, in succum et sanguinem convertenda, quam habetis ad manus, theologia; inutilibus et profanis libellis, eorumque lectionibus procul amandatis.

5-to. Pietati atque bonis moribus omnibus viribus incumbatis, cum enim semper, nunc maxime incertus est vitae exitus. Vestrum est ita vivere, sicuti velletis in ultima hora a Christo deprehendi.

6-to. Si qui inordinate vixerint inter vos, eos notate, corripite, generosis curatoribus notificare; si emendari non poterunt, praestat consortio vestro tollere, quam unius alteriusve occasione singulos communi malo involvi.

7-to. Oeconomia per ordinem sine interruptione continetur: oeconomus observet scholam et fratres atque claustra. Porta semper sit occlusa, ut nemo fratrum possit egredi vel ingredi sine oeconomo. Quin post crepusculum nec fratribus liceat extra scholam esse, foresque iisdem reserare. Extraneis vero ingressus in scholam semper prohibitus esto; suam voluntatem in platea notificent.

8-vo. Qui fratrum saepius in civitatem excurrit, aut multum morae extra scholam incipiet trahere, manent dehinc quoque in civitate; si qui vero suspecta vel infecta loca adiverit, in numeram scholasticae societatis amplius non admittatur. Verbo: Quilibet sit continuus in schola, nisi forte rusticationis aut recreationis causa, cum diligenti praecautione et circumspectione se ad agrum contulerit.

9-no. Idem cubiculum ne multi occupent, quantum per penuriam lignorum fieri poterit; quo pauciores cohabitaverint, eo consultius futurum puto.

10-mo. Totius scholae et suppellectilium ad scholam et ad privatos fratres pertinentium habetote diligenter curam, ne dehinc ignominia vobis inuratur.

11-mo. His si quae superaddiderint pro circumstantiarum occurrentiis venerabilis ecclesiae curatores, eorum quoque tam observantes sitis, ac si immediate a me demandatum accepissetis.

His vos Divinae tutelae atque gratiae recommendans maneo et sum vestri studiosissimus — — — — —

Michael Sz(ent) Abrahami Fejerd 9. Novembris 1742.

Circa finem hujus mensis Stephanus Mihály inchoat frequentationem annuente quidem clarissimo rectore, sed difficulter; cum scholae nonnisi reliquiae superfuerint, neque ullus fuerit ordinarius officialis, nulla apud nos lex. Ob multorum tamen ecclesiae membrorum atque nobilium interpositionem, nec non merita, quae praestitit circa regni deputatum Viennensem, profectus cum eo Viennam, expugnatus est. Michael vero Pataki liberatur a jugo novitiales, quod etiam fueri jure non potuisset.

December.

— — — — —
 Circa medium Decembris felicior affulsit dies nam hoc tempore uli neque alias, contagione non nimis grassante, animus superiorum eo redit, ut cultus Divinus iterum inchoaretur. Appropinquante tandem festo nativitatis Salvatoris nostri Christi domini, constituuntur astatores in

foribus templorum Michael Pataki et Stephanus Mihály, qui 22 praesentis obtinuerat liberationem ex frequentatione absque ulla impositione. Cantatio hoc tempore fieri solita ab praesentum difficilis temporis necessitatem negligitur. Instituitur igitur divisio generalis ex pecuniis astationalibus, nimirum ex Flor. hung. 13 (= denar) 70, in qua divisione Stephanus Mihály accipit misericordialiter. Facta est alia etiam divisio ex pretio tritici, quod venditum fuerat ex concessionem generosi domini Pauli Gyergyai senioris, curatoris venerabilis ecclesiae nostrae Claudiopolitanae, scilicet ex flor. hung. 7. den. 14.

Ultima Decembris Reverendo Valentino Csép, senio confecto, denunciatur, ne se oneret quotidiano servitio, ut qui hoc tempore erat maxime valetudinarius. Cujus vices nos tandem subire cogimur.

His et similibus malis annum claudentes Divina freti clementia de ulteriori vitae nostrae prorogatione animum erigere incipimus januam nobis anni sequentis aperente *Januario*.

Maxime vero circa medium hujus mensis adeo nos ab omni suspitione mali Divina liberat benignitas, ut etiam milites, anno proxima elapso ad custodiendos suburbiorum fines ordinati abducuntur, quadraginta domus (ut ferebatur) ab occlusionem libertatem nanciscuntur — — — — —

Similiter institui divisionem hoc tempore nobis ordinariam ex florenis 3bus den. 57 ex pretio scilicet tritici supra specificati. — — — Die 19na sursum adveniente termino divisionis, instituimus divisionem ex pretio tritici, scilicet flor. hung. 3 bus den 57. Quibus ita peractis, sole etiam mensurum suum peragente, circa finem hujus mensis, scilicet 28va die ad preces fundendas incipimus exire in exteriorem Hungaricam plateam. 31 ma: Civitas nostra Claudiopolis quarendam (qua vix aliquid libentius assignare expectabam) incipit observare.

Februarius.

Sequenti mense scilicet in Februario haec nobis con-

tigerunt: Die 2da Febr. magna cum animorum consternatione iterum ordinatis in custodiam militibus fines suborbiorum custodiri audimus et experimur. Eodem die instituitur divisio ex pretio tritici nunc denuo venditi. Summa divisionis flor. hung. 3 den. 57. 10ma: Publicae declamationes in templis tolluntur, solis praecibus permissis. 13ma: Generosus d(ominus) Paulus Gyergyai det ducatum ex pecuniis a clarissimo rectore Michaelae Sz(ent) Abrahami nostri rationem transmissis, cujus statim et defacto feci subdivisionem. 15ta: Publicatur singulis diebus binis vicibus templa ingredi posse. Deus clementissimus dehinc quoque suo spiritu regat corda superiorum. 16ta: Instituimus divisionem ex flor. hung. 3bus den. 57 ex pretio tritici venditi. — — 23tia: Ego Georgius Sz(ent) Gerlitzei et Joannes Kelemen ex electione incipimus fungi praebendarum munere, cursores autem habuimus Samuelem Fejérvári et Stephanum Mihály.

Iam sequitur *Martius*.

In Martio dies secundus fuit satis secundus, siquidem eodem die accipimus a generoso domino Paulo Gyergyai ex pecuniis a clarissimo rectore Michaelae Sz(ent) Abrahami expeditis ducatum valentem Marianos 14 den. 10. Ita etiam instituitur divisio ex flor. hung. 3bus den. 57 a pretio tritici venditi. — — — 10ma. Gaudium super victoria per Gallos a reginae militibus in Bohemia reportate, tormentorum exoneratione declaratur. 16ta: Instituimus divisionem ex flor. hung. duobus den. 49, quos etiam clarissimus rector nobis administraverat et hic ultima facta est subdivisio pecuniarum, quas clarissimus rector in manus generosi Pauli Gyergyai transmiserat ad subdividendum. Secunda erant, ut videtis, mensis huius primordia, sed longe felicior et laetior finis, siquidem 29na praesentis declaratur tympanorum strepitu eorumque deportatione in plateis per currum liberatam esse civitatem et ab hinc sacrae conciones incipiunt declamari in templis.

Aprilis.

Sic itaque inchoantes Aprilim emortuas pene ab horrida multarum vicissitudinum bruma: gaudiorum nostrorum

segetes incipimus resuscitare, atque in aperto felicitates nostrae campo una cum amoenis hoc tempore campis florida protrudentibus hilaritatis nostrae flores protrudere suaviter nobis olentes. Libet igitur annotare et ea, quae in hoc mense nobis contigerent, 1 ma April. Reverendus Valentinus Csép, restitutus sanitati, inchoat suam functionem. Item: Quia hactenus officio pastoratus functi fueram, accipimus ex ecclesiae beneficio in premium laborum nostrorum flor. hung. 8. den. 33. — — — 5 ta: Eodem die instituta divisione generali in personas novem ex peccuniis scilicet coctionalibus, vulgo sic dictis, quarum summa faciebat fl. hung. 40. den. 19. successerunt integrantibus den. 461. Hic Stephanus Mihály fuit medians; interim accepit flor. hung. 3. Huc accedit, quod ex communi reliquiarum scholae suffragio jugo novitiali exolvitur; ut et Samuel Fejervári oneribus hospitibus quartae mensae incumbentibus laudabiliter siquidem officio cursoratus defungi observati sunt. — — — — — 10 ma: Clarissimus Michael L. Sz(ent) Abrahámi rector scholae nostrae meritissimus, nec non superintendens ecclesiarum unitarianum in inlyto Transylvaniae principatu existentium dignissimus, audito desiderabili nuncio de liberatione civitatis, post longam nostri expectationem redit salvus et incolumis una cum tota familia. Videres jam hic universorum civium applausum super prosperum tanti viri reditum: audires salutationes reciprocas, appreciationes mutuas omnes vicos omnia compita complentes; cerneres omnes et singulos in laetitia resolutos; conspiceres sollicitem reducis de suis curam, qui statim ac defacto, ubi per occasionem licuit, ut vigilantissimus in domo Dei minister, habens multas oves jam a longo tempore sine pastores aberrantes, missis literis libertatem urbis declarantibus, redire in ovile jubet; quo interim effectu fors intra patebit. Quippe diligenti adhuc circumspectione vigilantibus ad ripam fluminis Marusii et Chrysolae (vulgo lineam praecusoriam dictam) militibus Germanis transitum prohibentibus diu incertitudo et metus mali bonam studiosae juventutis remoratur, intentionem et reditum ad studia. Quapropter clarissimus

rector non longo post tempore, scilicet 22 praesentis, intermissae suae specimen diligentiae exhibiturus, quamquam non multos adhuc se habiturum auditores satis intelligeret, sub bona tamen spe Deo duce aggreditur institutionem. — — — 22. da: Isachus Szaknovits redit ex dispersione. Reducas Deus benignissime reliquos etiam filios propbetarum passim vagantes! — — — Libet hic annotare, quod die 24. tanta Samusii fit exundatio, ut mola exterior, concernens nosochohium, funditus evertitur et his Aprilis ultimum accipit vale.

Majus.

Ut Aprilis clarissimum rectorem Michaellem Sz(ent) Abrahami, ita Majus clarissimum Stephanum Ag., philosophiae doctorem acutissimum et clarissimum Benjaminem Pálffi, linguarum professorem eruditissimum, lectores scholae nostrae egregia nominis fama conspicuos, una cum tota familia salvos et incolumes reduxit; dies autem adventus fuit dies vigesimus. Ast ut paucis saltem tradam et illa, quae sub hoc tempore nobis contigerunt. — — — 23. Christianus Kováts et Alexius Nagy redeunt in coetum ex Sicilia, quorum vertigia consequenter alii etiam prementes, paulatim incipit juvenus scholastica, metu pestis per Transsylvaniam dispersa, sub spe futurorum suorum studiorum limites scholae salutare.

Junius.

— — — 2da. Eodem die significatur victoria quaedam reginae nostrae serenissimae super hostes exoneratione bombardarum. 7ma. Instuta divisione generali ad personas 12 ex fl. hung. 15 den. 20, integrantibus et nihil arentibus successerunt den. 126. Hic jam schola nostra multis fatorum vicissitudinibus fatigata incepit redire in pristinum statum, deque bono ordine et consuetudine inveterata ego, Georgius Sz(ent) Gerlitzei ex communi clarissimorum virorum, coetusque ornatissimi, etsi paucis adhuc constare membris poterat, suffragio eligor in officium exactoratus. Classes per

absentiam tam docentium, quam discentium (ignoscitae Musae non nostrae negligentiae sed injuriis temporum) dormientes resuscitantur. Et cum oratoria atque poetica classis per absentiam humanissimi domini Thomae Kováts, nec non Stephani Gelei, ordinario destitueruntur praeceptore, clarissimus Stephanus Ag, uti sub peste in Bölön, ita hic etiam incipit praeire oratoribus, clarissimus vero Benjamin Pálffi poëtis. — — —

Venimus nunc in *Julium*.

Julius nil ita memorabile notandum praebuit, quam quod 21. praesentis ex mandato Excelsi Regii Gubernii in toto Transsylvaniae Principatu devotiones factae, quod Deus clementissimus, pater misericordiarum, ex superabundanti sua gratia et benignitate pestem cessare faciens, afflicto suo populo pacem atque tranquillitatem animae dedit. Victoria item de Gallis reginae nostrae serenissimae significata exoneratione tormentorum 25 scilicet mensis currentis. — — —

1743. September 11. — — — Et haec sunt, quae nobis ab anno 1742. die 13 Octobris sub tempore pestilentiali et post usque in diem praesentem contigerunt, inque memoriam successorum et lectorum benevolorum breviter annotenda fuerunt.

(Pag. 646—59.)

Județul Alba de Jos.

Scrisoarea lui Dániel István junior, adresată contelui Teleki László, la Czelna (Kis Ludos, la 2 Dec. 1742.)

Nu mă îndoesc, că nu ați ști deja și Ilustritatea Voastră separarea (seiungáltatás) părții de dincolo a Mureșului și a Târnavei Mari de partea de dincoace ordonată de Ilustra Comisie Sanitară, veniturile de acolo neputându-se percepe, poate că Ilustritatea D.-Voastre va rămâne dincolo de Mureș.

**Scrisoarea lui Récsey Sámuel adresată
contelui Teleki Adám la Igenpataka.**
(Sárd, la 19 Dec. 1742.)

În ce privește izolarea viitoare a Krakkó-ului, dacă într' adevăr se va întâmpla îmi va cauza mare neplăcere, (cum am văzut din ordonanța emisă dela cancelaria generalului pentru armatăs) (se va ordona ocludarea) nu numai la Krakkó, ci cred că începând dela Bucerdea până la Geoagiul de sus în toate satele dacă nu se va schimba cumva, ceace nu pot crede, specificându-se aceste sate se vor preda miliției călări ardelene, aduse din unele județe nobile pentru supunere la contumație cum „initio affuturi Ianuarii“, pentru a căror veghere precum și pentru a lua hotărâre despre modalitățile aceleia (veghere), Dl. „Vice Colonellus“ se va duce mâine la Károlyvár (Alba-Iulia) etc.

— — — — —
— — — — —
nu putem suporta multele servicii, prestând foarte greu și sarcina altor județe nobile, dar ele vor fi și mai mari dacă vom fi infectați dela soldați călări veniți la acea contumacie; de care să ne ferească Dumnezeu pentru Sfântul Său Fiu...”

**Scrisoarea d.-nei Kemén Kata, adresată
d.-nei Vaji Kata la Igenpataka** (Maros-szentkirály, la 9 Febr. 1743.)

Eu deasemenea am sosit eri din Sibiu — — — mi s'a dat pașaport numai așa ca să grăbesc înapoi și nici nu am venit pentru altceva, decât pentru copiii mei, ca să-i aduc cu mine. Măria Sa Bărbatul salută frățeste pe Măria Voastră Mătușa Mea, dorindu-Vă din inimă tot bine dela D.-zeu și Vă trimite vorbă, ca într'o săptămână linia (de carantină, nota trad.) se va schimba, va fi mutată la Arieș.

— — — — —
— — — — —
— — — — —

7. Județele Sibiu și Târnava.

Scrisoarea contelui Teleki Ádám adresată lui Rettegi Mihály la Börvély (Sibiu, la 3 Nov. 1742,)

„... Și aici în multe locuri face ravagii ciuma, după cum am înțeles Dl Dőri, cumnatul D.-Tale a murit, dar nu de ciumă. Mai ales în Nobilul j. Belső Szolnok mult devastează contagiunea!”

Br. Apor Péter verses művei és levelei. 2 kötet. Dintre scrisorile lui. No. 205. (pag. 272.) Kövesd, la 16 Oct. 1742. Soției sale.

„... și deși m'am gândit, că să intru sau nu, fiindcă socotesc imposibil, pentru starea ciumei că dacă adunarea va fi ținută să nu se aducă ciuma la Sibiu și deși este ordonat termenul de 15 Nov. ca să intrăm din nou în Sibiu, totuși am scris, iar guvernul a arătat (remonstrálta) ce periculoasă va fi adunarea aceeași și așa adunarea depinde de rezoluțiunea Curții (imperiale)...”

„... E grozav ceea ce se aude despre ciumă, aștept mai departe informațiuni, fiindcă încă nu este aproape de aici. Scrii, că nu-ți place, că să rămân aici, dar unde să șed, fiindcă de Teiuș e mai aproape ciuma și chiar la Alba-Iulia a fost suspectare; cum să mă duc eu, om atât de bătrân, în acest drum periculos, că în patru săptămâni să mă duc înlăuntru și să ies afară, cred mai bine, că dacă odată am trecut prin Sercaia, nu mă voi întoarce niciodată.”

208. (pag. 277.) Kövesd, la 27 okt. 1742. Soției sale.

„... dar nici chiar guvernatorul nu știe, că se va ținea adunarea ori nu...” Dar eu abia cred ca va fi ținută adunarea, dacă nu voim să pierim toți; anume Bartos András a fost silit să se reîntoarcă din Vasas Szt. Ivány; dl. „főispány” din județul Cluj n'a admis nici de cum ca să rămână acolo, deaceia poți să chemi la tine pe Bartos András, fiindcă văd că el a umblat cu minte, nu poate să

se teamă de el, el va povesti ce ciuma grozava e în Szt. Ivány, deși struguri sunt încă adevărate agrașe.”

209 (pag. 278.) *Kövesd, la 31 Oct. 1742. Soției sale.*

„... mergând eri în Sibiu pentru a face cumpărări, când am vrut să ies prin poartă, un țăran împreună cu soția a murit în căruță, deacea a fost mare neliniște eri la Sibiu, e o adevărată groază vestea ce am primit astăzi dela asserterul din comisiune sanitară și anume, că deja 120 sate sunt infectate, începând dela Dobra pe la Mureș în sus până la Blaj. *Lângă* Târnava Mare dela Blaj spre Odorheiu până la Oláhfalu și Toplița s'a adus armată că cel puțin partea de dincoace de Mureș și Târnava să se păstreze dacă ar fi posibil și partea dincolo de Mureș și Târnava se va separa de partea aceasta, fiindcă nu este nici o speranță că ciuma va înceta dincolo de Mureș căci este atât de avansată. De ciumă au murit deja mai mulți decât șase mii de oameni, numai la Zălau și la Dej au murit mai mulți decât 1500. La Cluj tocmai acum s'a ivit ciuma, acela care se îmbolnăvește moare în 10—12 ceasuri, dintre o mie dacă rămână vre unul până a treia zi, abia se află o casă, la care dacă moare unul singur, să nu moare toți din casa aceea.”

„... dacă se ivește ciuma, văd că să se înlindă asupra întregii țări, eu nu pot să mă duc altundeva decât sub Búdösköbánya, să avem făină pregătită.”

210. (pag. Ohába, la 15 Nov. 1742. Soției sale.

„... cum scrii, că ce grozavă este ciuma de sigur, că și eu am șezut într' adevăr cu spăimă la Kövesd, fiindcă aici afară nu este nici a pază, armata a ocupat malul Mureșului și al Târnavei că numai este deja admis nici mediașenilor să treacă prin podul lor propriu. Aici, la Făgăraș am auzit, că și la Kibéd, în apropierea Gyergyóului, s'ar fi ivit ciuma; la Odorheiu însă nu este nimic, și tocmai aud cu siguranță că în anul acesta școală din Cluj va fi ținută la Odorheiu.”

Efectele economice, sociale și psihologice ale ciumei.

Intr'o scrisoară citată am găsit cuvintele: „Pedeapsa dublă a lui Dumnezeu, foametea și ciuma!” Și într' adevăr foametea totdeauna a urmat epidemia. Ciuma a fost cauza foametei: autoritățile au ordonat carantinele așa (sau le-au executat așa) că abia au luat în seamă nevoile economice ale isolațiilor și ale teritoriului economic căruia i-a împiedicat circulațiunea. Oamenii din orașe n'au putut să se ducă la păduri, ca să-și aducă lemne pentru a se apăra contra vitregei iernii, iar satele n'au putut să furnizeze alimente: toate lucrările economice și întregul comerț s'au suspendat. Deaceia ciuma a fost totdeauna urmată de foamete, fiindcă autoritățile n'au avut la dispoziție o organizație corespunzătoare pentru ocrotirea nevoilor economice ale celor două părți ale populației (carantinași și necarantinași). Pe dealtă parte și foametea a fost cauza întinderii ciumei nu numai pe căi indirecte (prin micșorarea puterii de rezistență a indivizilor) ci și direct prin aceea, că locuitorii, dar chiar și autoritățile locale, au evitat anunțarea bolnavilor, fiindcă s'au temut de foamete și astfel numai atunci a putut să se ordone carantina, când deja s'au ivit multe îmbolnăviri și decese în localitatea respectivă. La această foamete se referă în afară datele aflătoare în scrisorile suscitade, și următoarea scrisoare:

Scrisoarea lui Rettegi Mihály adresată contelui Teleki Ádám lui Sibiu. (Börvély, la 21. V. 1742.)

„ Pe lângă aceasta cu supunere încunostiințez (insinuálom) Ilustrității Voastre că dela eliberarea Börbély-

ului am ajutat cele trei localități române Nagy és Kis Sikaló și Busak cu șaptezecișicinci mierțe de orz, și pe cei din Apa cu douăzecișitrei mierțe de orz, și încă până la seceriș pre-tinde fiecare localitate românească câte 20 de mierțe iar Apa douăzecișicinci mierțe. (Mierța = 120 litri. Nota trad.)

Unii mai ales din satele românești au fugit, și unii au și murit de foamete fiindcă aceștia nu au pâine de loc . . ."

Nici în mizeria generală ivită prin foamete și ciumă nu a adormit lăcomia și speculația omenească, care și din mizerie a vrut să scoată favoruri personale. În mai multe scrisori se poate afla, că administratorul recomandă stăpă-nului lui, ca să-și procure bani, fiindcă se pot cumpăra pământuri cu prețuri bagatele etc. La aceasta se referă și scrisoarea de mai jos.

**Scrisoarea lui Zilahí P. András adresată
contelui Teleki Ádám la Igenpataka.
(Crasna, la 4 Febr. 1743.)**

„Eu sper cu supunere dela Măria Ta, că dacă la Măria Ta nu sunt mai mulți bani, vei binevoi a ordona d.-lui Ret-tegi, că cel puțin până la o mie de florini nemțești să pu-tem aduna . . .”

„m'aș simți fericit și norocos dacă aș fi primul cumpărător în locurile eliberate dintre Crasna și Someș, fiindcă oricând procura viței în acele locuri și nici nu trebuie să fie mânași acuma în partea ardeleană, fiindcă acolo fânul e abundent și ieftin, și banii se pot procura mai lesne pentru el, cu o sută sau două sute de florini putem aduna o întreagă ci-readă. Intr'adevăr, Domnule Illustrate Conte, nici Jacob nu a păzit mai conștiincios turmele lui Laban, cum eu voiu păzi ale — — Măriei Tale, numai să nu-mi scadă speran-țele și să-mi pot urmări țintă după stăruința mea, fiindcă acuma e timpul, dacă alții ne vor preceda, toate lucrurile noastre vor rămânea în jumătate.”

Plaga dublă a foametei și epidemiei, pe care au mă-rit-o probabil și multele dispozițiuni greșite ale autorităților

a produs la locuitorii loviți o adevărată psihoză. Acest complex de spaimă s'a manifestat de exemplu într'o astfel de izolare deplină, că nu au vorbit nici vecinii între ei și acest complex de spaimă a suprimat instinctele nobile ale umanității, iubirii, compatimirii și ajutorării reciproce. Grija fiecăruia a fost scăparea: bolnavul și mortul au fost lăsați și părăsiți complet. Un exemplu de grozăvenie al cruzimei născute din psihoză este acel următor, din care rezultă că un om și-a trimis conștient pe copilul său vitreg la moarte. Cu groază cetim scrisoarea de mai jos, după mărturisirea căreia, fata asupra căreia moartea și-a întins deja mâna în ultimele clipe ale ei a devenit fiară prigonită a furioșilor paroxizmului produs de spaimă.

**Scrisoarea lui Cseh József adresată con-
telui Teleki Ádám la Igenpataka. (U. Sz.
Péter, la 21 Nov. 1742.)**

„...săptămâna trecută, când Dumnezeu m'a lovit și pe mine cu tristețe, o soră a soției fiului lui Kocsis József eșind din Cluj, a intrat deodreptul în casa sorei sale. Auzind aceasta, primarii satului nu ne au anunțat, ci au prigonit-o din sat, că unde a pribegit de atunci fata, acea nu se știe, dar Dumineca trecută, când noi am fost în biserică, venind furși la Lona, a intrat în casa lui Kocsis József și când am eșit din biserică, soția lui Kocsis József a aflat-o în casa ei; dându-i mâncare a trimis-o afară din casă și de acolo s'a dus în casa lui Peszkár Vaszily și acolo a rămas cam un ceas, de acolo a mers în casa primarului Sebestyén Mihály și a stat oarecare timp acolo, dar Sebestyén Mihály nu a fost acasă; după aceea și soția lui Sebestyén Mihály a trimis-o afară din casă, dar din nou a intrat în curtea lui Sebestyén Mihály în paie; când a auzit aceasta Sebestyén Mihály a venit imediat la mine; până atunci nici eu n'am auzit nimic, după aceea am trimis pe primari cu soldații și au prigonit-o din sat pe câmpul dela Bonțida, că unde s'a dus fata nu știu, dar a fost într'adevăr cu buboni, ceeace a zis ea însăși, când soldații au prigonit-o din sat,

a fost în așa măsură atinsă (de boală) că abia putea merge; pentru aceasta eu nu mai citez să rămân mai departe aici, ci când luna va răsări mă reîntorc la Lóna fiindcă, niciodată nu am ferit Lona de infecție așa ca acuma, deși am închis casele lui Kocsis István, Sebestyén Mihály și Peszkár Vaszily, ca să nu iese afară, până când lucrul se decide...."

Dar această spaimă chiar din cauza exagerării ei, a produs uitarea celor mai elementare măsuri de apărare, ceace se dovedește prin scrisoarea de mai jos, care ne arată evident, că în ținuturile izolate prin carantină, lovite de nevoile economice, neglijaarea precauțiunilor a favorizat extinderea epidemiei.

**Scrisoarea lui Bethlen Sámuel de Iktár
adresată contelui Teleki László de Szék,
la Sibiu. (Héderfája, la 12 Oct. 1742.)**

.....sosind acasă, în casa mea pustie înt'adevăr sunt foarte înspăimântat pentru ciurma grozavă dela Ákosfalva fiindcă „pater”-ul de acolo, părăsindu-și eclesia, a fugit la Mikefalva în casa cumnatei mele, D. nei Perényi Pálné și administratorul fiind papist, l-a primit în curte, deși servitorul său, imbolnăvindu-se pe câmpul dela Mikefalva, a murit pe câmp (uti refertur); poate că l'au mâncat câinii, totuși „pater”-ul se consideră ca om curat și poate să meargă undé îi place. Iar la Abosfalva, dacă cineva se imbolnăvește ori în sat ori la câmp, nu rămâne în viață nimeni și fiindcă câțiva sunt deja neînmormântați mai ales pe câmp, nimeni nu merge spre ei; anume: un flăcău tânăr dela Nagy-Cserged, fiind servitor în curtea dela Abosfalva, a vrut să se ducă de acolo acasa la părinții și rudele lui la Nagy-Cserged, dar nefiind admis acolo a mers la stejerișul dela Mikefalva și a murit acolo și imputându-se deja acolo câinii satelor din împrejurime se duc la el, iar de acolo se reîntorc în sate; deasemenea în hotarul dela Abosfalva fiind câțiva morți neînmormântați, îi sfășiu și pe ei câinii etc. Pentru cari lucruri mai ales soția mea s'a îngrozit atât, că nu mai citeză să locuască aici; și mă tem

că nu putem şede a aici, ci trebuie să ne mutăm imediat la o altă moşie a noastră"

Despre diferenţele de clasă şi superstiţie ne dă indicaţii interesante partea de mai jos a scrisoarei lui *Halmágyi István* senior, datat la Şimleu, 28 Martie 1743.

„Românii din Minczent prognosticează: Pronosticul românesc şi calendarul românesc afirmă: De acum până la seceriş nu trebuie să se teme de ciumă, dar după seceriş se va ivi; se spune că *atunci va cruşa comuna şi numai domnii şi nemeşii vor muri.*”

În ce priveşte executarea practică a contumaciei e caracteristic passualis-ul, aflător în archiva Asociaţiunei Muzeului Ardelean, cu care contele Adam Teleki a trimis pe Zilahi József şi pe care — trecând prin locuri necarantinate — s'a scris în fiecare localitate dovada, că localitatea respectivă nu e carantinată. Aceasta a dat puţină călătorului să-şi continue drumul, dovedind că nu a trecut prin nici o localitate carantinată.

„Pe omul meu cinstit cu numele Zilahi József, care prezintă acest „Passualis“, îl trimit din Judeţul nobil Alba din Igenpataka, localitate din mila lui Dzeu încă pură, şi nici chiar suspectă, la Lona şi de acolo mai departe în Sălaj. Rog de aceea pe toţi binevoitorii mei ca, pentru ca să poată evite locurile infectate, să nu-l abată dela drumul său. — Igen-Pataka, die 23. Oct. 1742. Sign. Cte. Teleki Ádám.

Pe pagină cealaltă:

„Visa in N. Enyed in loco Sano Salubrique puro per me Michaellem Turi 4 ma 9 br. 1742.”

„Visa Thorda loco Sano Dei Gratia. Die 10. Novembr 1742. per juratum ductorem Albertum.”

„Per loca Sana ad locum Sanum huc Méram intro scriptus Dnus Josephus Zilahi quod pervenerit presentibus attestor.

Stephanus Junior Pataki Incltyi
Comitatus Dobocensis juratus Assessor.

„Quod intro Scriptus (titulus) D(omi)nus Josephus Zilahi per Pagum Középlak, locum per Dei gratiam, ab omani pestilenti contagione immundum Anno 1742. Die 14. 9 br. transiverit attestor Signat Anno Die loco quae
ut in praemissis.

Stephanus Ferenczi Incltyi

Comitanus Kolosiensis juratus vae judlium,,.

Ordinul Comisiunei Sanitare din Sibiu dat la sistarea măsurilor contra epidemiei.

Cu data Sibiu, 1 Jan. 1744, cu text latin, maghiar și german: Textul latin:

A Sua Majestate Sacratissima, Hungariae, Bohemiaeque Regina Maria Theresia, Domina Nostra Clementissima, per Comissionem Sanitatis in hoc Transylvaniae Principatu constitutam.

Omnibus et Singulis, his verò praecipuè, qui è Ditionibus Turcicis in Principatum Transylvaniae et adjacentia Haereditaria Regna proficisci volunt hiscè intimatur; Ad declinandam Luem Contagiosam, aliosque Provinciis perniciosos morbos epidemicos, qui Principatui Nostro, finitimoque Hungariae Regno nuperrimè, reliquis verò confinantibus Regnis et Provinciis paucis abhinc elapsis annis non exiguam infixerunt Plagam, in limitibus Turcicis diversa aedificia Contumacialia erecta essè ut e Confinantibus Turcicis Ditionibus advenientes et vel hanc, vel alias Suae Majestati Regiae. Sub ditas Provincias petentes, Contumaciam praescriptum exactè observare, mercesque allatae cum caeteris utensilibus juxta institutum purificari possint: Cùm verò summâ cum displicentiâ audiatur, quasdam Personas jam repertes esse, quae Stationes Contumaciales omninò declinarent, et per semitas occultas intrare praesumserunt, quidam pretereâ Transylvaniae Incolae in liminibus habitantes modò prorsùs illicitò gravissimâque poenâ dignò co-intelligenter occulta auxilia et suffugia prabere soleant; Necessitas econtrâ ad conservandam Provinciae desideratam

securitatem exigat, ut tempus Contumaciae praescriptum extatissimè observetur; Eapropter statutum est, ut hujusmodi Transgressores, Receptatores, seu Coadjutores, rigorosissimâ afficiantur paenâ.

Cunctis et Singulis itaque per hoc Edictum publicatur, omnes qui è Territoriis Turcicis per vias clandestinas intrasse, et Stationes Contumaciales praeteriisse reperti fuerint, incaptivandos et ad proximam Stationem Contumaciam cum omnibus rebus; et mercibus secum allatis reducendos, ibidemque pro Paenâ ad duplicem Contumaciam servandam obligandos esse; Auxiliares seu Coadjutores verò, qui hujusmodi transgressoribus occulta praebuerunt suffugia. Granpoena corporis, vel etiam, juxta circumstantias delicti, capitis afficiendos esse.

Quam ob rem omnibus et singulis, Comitatum, Sedum et Districtuum Officialibus, Magistratibus, Dominis terrestribus, Provisoribus, et oeconomiarum Officialibus, Judicibus item et Communitatibus, hiscè seriò mandatur, ut hujusmodi Transgressores diligenter observent, et non solum eos, qui per occultas semitas et vias ingressum tentant vel tentârunt (qui ex eo dignoscendi sunt, si videlicèt atestato à Contumaciae Directore expeditò de pereciâ Contumaciâ se non Legitimare poterunt) absque morâ ad proximam Stationem Contumaciam remittant, et Contumaciae Directori ad duplicem Contumaciam illis imponendam consignet, sed etiam Auxiliares et Receptatores in vincula conjaciant, et Sanitatis Commissioni hujati pro ulteriori dispositione debitò modò notificent;

Ne autem Personae Contumaciam Servantes, ob Taxam de purificatione Mercium aliarumque rerum secum allatarum desummendam conqueri possint, eapropter hujusmodi taxa planè tollerabilis ab Inclito Collegio Sanitatis Aulico Concinnata Edicto huic annectitur, Cum expressò Mandato Regio, ut, si unus alterve Contumaciae Officialium reperiat, qui plus, quàm in hâc Taxâ praescripta contentum et impositum est, ab purificationem institutam exegerit, is non solum ad nimiam et Taxae Normam superantem pecuniam

propriario restituendam, verum etiam pro Multâ ad totam summam pecuniae, quam pro purificatione mercium Legitimè desumpserat, Sanitatis Comissioni hujati deponendam obligetur; Ista verò pecunia vel inter pauperes distribuenda, vel ad eorum indigentiam impendenda.

Officialis autem, si idem iteratò hujus transgressionis reus inveniatur, non solum eotum ab officio amovendus, sed etiam cunctorum servitorum Regionum dedignandus est; Quisque itaque sibimet ab imminente damno precavere studebit.

Norma Taxae.

Pro Purificatione Mercium in Stationibus Contumacialibus depositarum et emundatarum desumme dae, indicans, quid pro quòque meritum genere exsolvendum sit.

Pro	Flor.	Den.	Pro	Flor.	Den.
" 1 Sarcina 1. Cent: Bombiás	—	15	" 1 Sarcina Caffée 1 et m. Cent: ...	—	17
" 1 Sarcina Lanae ovinae Lotae ...	—	15	" 1 Sarcina Fructuum aridorum, utpotè, Oryzae, diversarum Nucum, Amygdalarum, Uvarum, Passarum, Ficum. Tabacae, fructuum recentium et Ferri, Cupri Orichaelei, diversarum rerum lignearum, saponis, et saevi ...	—	7etm.
" 1 Sarcina Lini, ad pondus 1 et o. m. cent.	—	17	" 1 Sarcina Caparum, Diversi generis ...	—	7etm.
" 1 Sarcina Pellium vulpinarum et Omnis generis ...	—	30	" 2 Follibus olei olivarum in alias transfundendi ...	—	7etm.
" 1 Sarcina pellium ovinarum jam paratarum seu Mesin ...	—	20	" 1 Bove vel vaccâ inundandâ	—	3
" 1 Sarcina Cordoban, Sattian, et aliorum generum pellium jam paratarum	—	30	" 1 S: V: Porco pariter inundandô ...	—	2
" 1 Cent: Cerae	—	9	" 1 Dolio vini purificando	—	9
" 1 Vase Mellis	—	7etm.	" 1 Integra nave mundandâ	—	34
" 1 Sarcina Aba, Schâjak, Aster, Gausaparum operatorum pro equis usitatorum pannorum è ana fabricatorum, aliarumque merium pilosarum	—	17			

Datum Cibinii 1 Januarii 1744.

Per Comissionem Sanitatis Transilvanicam.

Concluzii:

1. Prezintă teză conține date inedite, culese din arhive ardelenene asupra epidemii de ciumă din 1742—43.

2. Contrar părerilor exprimate până acuma, cazurile de ciumă din acești ani, nu au fost niște cazuri izolate, urmări ale marei epidemii din 1737—40. ci prin mulțimea lor și progresiunea, care le caracterizează, se prezintă ca o nouă și gravă epidemie bine caracterizată.

3. Epidemia pare a fi început în părțile sătmărene și în nordul Ardealului în primăvară 1742. În centrul și sudul Ardealului a ajuns la sfârșitul verii și începutul toamnei ale aceluiași an. Astfel în Cluj epidemia a bătut din August până în Noembrie. În Decembrie epidemia a început să se stingă, astfel încât în Ianuarie 1743 ea a putut fi declarată oficial stinsă. Totuși unele cazuri izolate se pare că se au mai ivit până la 1744.

4. Morbiditatea și mortalitatea acestei epidemii, pare a nu fi fost întru nimica inferioare celei din 1738—40. Astfel în nordul Ardealului sate întregi au fost despopulate.

5. Fenomenul observat în aceste vremuri la toate epidemiile din străinătate și dela noi din țară, că odată cu molima se ivește foametea și o psihoză a masselor, că pe de altă parte măsurile de izolare ale autorităților, în fond juste, se exagerau și produceau grave neajunsuri, se pot verifica și în cazul acesta.

Văzut și bun de imprimat:

Președintele tezei:

Decan:

s. s. Prof. Dr. Valeriu Bologa. s. s. Prof. Gh. Martinescu.

